Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NOTER

OM HISTORIE & UNDERVISNING

NR. 62 DECEMBER 1979

»Det er pudsigt at tænke sig, at når man har gået et skridt,
er det blevet til historie«.

– Og så går vi i gang!

foreningen af gymnasie- og hf-lærere i historie

Indholdsfortegnelse

Forsiden: Robert Storm Petersen: *Historiens gang*

Leder: – *Og så går vi i gang!* 1

Henrik Fangel: *Materialer til brug for lokalhistorie i undervisningen* 2

Uffe Østergaard: *Begreber i en makrohistorie* 5

Internationale kontakter:
a. Henrik Skovgaard Nielsen: *Historien i ungdomsuddannelserne – internationalt set* 19
b. Johan Bender: *Verdensproblemer i europæiske klasseværelser* 23

»Europæere«. Et historisk digt af Johan Bender 26

Jørgen Husballe: *1. g undersøgelse* 28

Kursusanmeldelser:
a. *Vikingetidens historie* ved Tove Lund og Tom Sinding 37
b. *Renæssancen* ved Fritz Tandrup 39
c. *Moderne landbrugsforhold i national og international belysning* ved Torben Hansgaard 41
d. *Museet i undervisningen* ved Gerda Kjær 43
e. *Danmarks indre historie efter 1945* ved Finn Ragn-Hansen 44

Kommende kurser og møder 46

Nyt fra regionerne 47

Smånoter:
Arbejdsmarkedsnyt 2 og 3 ved Johan Nielsen 51

Ode til to afgåede foreningsformænd af Johan Bender 52

Nyt fra bestyrelsen 53

V. Friborg Hansen: Enkeltfagskurserne og bestyrelsen 56

Omslagets inderside: *adresser og kontaktmænd*

– Og så går vi i gang!

Dette nummer er det første, der udsendes af den nye bestyrelse.

Som det fremgår andetsteds i bladet har den holdt konstituerende møde. Med hensyn til fordelingen af opgaverne på de enkelte medlemmer har der været enighed om at gennemføre en decentralisering. Det indebærer, at formanden ikke længere sidder hverken i Pædagogisk Samarbejdsudvalg eller i det faglige udvalg. Det skulle altså betyde en aflastning af arbejdsbyrden, så Jørgen Husballe i stedet kan koncentrere sig om det samlede overblik over bestyrelsens arbejde.

Decentraliseringsbestræbelsen skulle gerne nå ud i medlemsrækkerne og styrke kontakten. Derfor vil redaktionen indføre en rubrik, der hedder »Nyt fra regionerne«. Her kan regionssekretærer, kontaktpersoner på de enkelte skoler og medlemmer oplyse om møder, diskussioner, ideer fra »sidste time« osv.

En anden fast rubrik vil for fremtiden være »Kommende kurser og møder«, ligesom allerede afholdte kurser vil blive anmeldt.

Da arbejdet med at redigere NOTER efterhånden har antaget et urimeligt stort omfang, besluttede den afgåede bestyrelse at annoncere efter en fast redaktør til at varetage de praktiske og administrative opgaver i forbindelse med bladets tilblivelse og udbredelse. Den nye bestyrelse har til dette hverv udpeget Bent Hansen, der er adjunkt ved Middelfart gymnasium. Vi byder Bent Hansen, der er tiltrådt pr. 1. november 1979, velkommen til jobbet. Som hidtil vil den redaktionelle linje af bladet dog ligge hos bestyrelsen.

Som det fremgår af adresselisten på sidste side, har foreningen nu oprettet et fast sekretariat i København, hvortil indmeldelser samt henvendelser i øvrigt kan rettes.

I øvrigt kan dette nummer karakteriseres som et opsamlingsnummer, mens NOTER 63, der udkommer til foråret, er koncentreret om et særligt tema: skoleradio og AV-undervisningsmidler.

Johan Bender og Torben Hansgaard

LOLLANDS-FALSTERS STIFTSMUSEUM

Henrik Fangel

Materialer til brug for lokalhistorie i undervisningen

Nedenfor redegør Henrik Fangel, Aabenraa Statsskole, for det lokalhistoriske undervisningsmateriale, der er udarbejdet af de lokale arbejdsgrupper, som i efteråret 1977 blev nedsat på initiativ af Dansk historisk Fællesforening.

I noter nr. 53 fra januar 1978 er omtalt det udvalg, der under Dansk historisk Fællesforening arbejdede med at kulegrave problematikken vedrørende lokalhistoriens anvendelse i undervisningen. Her omtaltes også de initiativer, som dette udvalg havde taget, bl.a. nedsættelse af arbejdsgrupper, som skulle gå i gang med at udarbejde undervisningsmateriale lokalt. Størstedelen af Noter nr. 56 fra oktober 1978 omhandlede også lokalhistorie og rummede bl.a. konkrete eksempler på lokalhistoriens anvendelse i historieundervisningen i gymnasiet eller HF.

På et møde på Hindsgavl i maj 1978 gjorde Dansk historisk Fællesforening status over det arbejde, der var i gang. Repræsentanter for arbejdsgrupperne deltog og fortalte om arbejdet, og mere principielle problemer, såsom lokalhistoriske film og billeders anvendelse, blev diskuteret. Der var på mødet almindelig enighed om, at det, der var sat i gang, kun var i sin vorden, og Dansk historisk Fællesforening opfordredes til at følge arbejdet op ved at nedsætte et nyt koordineringsudvalg. Dette udvalg blev nedsat i efteråret 1978 med en repræsentant for folkeskolen, en repræsentant for amtscentralerne, en repræsentant for museumspædagogerne, en repræsentant for de lokalhistoriske arkiver og undertegnede som repræsentant for gymnasiet.

Da materialeproblemet altid har været fremhævet som en væsentlig hindring for inddragelse af lokalhistorien i undervisningen, forsøgte udvalget at gøre status over, hvad der er fremkommet af færdigt materiale siden arbejdsgruppernes start i efteråret 1977.

Nedenfor bringes en oversigt over det undervisningsmateriale, som udvalget har modtaget fra de forskellige arbejdsgrupper. Af listen fremgår det, hvor der findes materiale, som man kan låne eller købe lokalt (dette er desværre ikke oplyst for alle materialers vedkommende). Listen kan også opfattes som en slags »idékatalog«, der kan give inspiration til anvendelse af tilsvarende materiale andre steder. I øvrigt kan det oplyses, at arbejdet rundt omkring har været organiseret på vidt forskellig vis og med i arbejdet har været både folkeskolens og gymnasiets folk. Arkiverne og museerne har enten direkte været med i arbejdet eller bistået arbejdsgruppen som konsulenter. Skulle der være kolleger, der har lyst til at deltage i arbejdsgruppernes arbejde, vil den lokale amtscentral som regel kunne give oplysning om, hvorvidt en lokal arbejdsgruppe har været eller er i gang med at udarbejde materiale.

Fredericia

Fredericia 1807. En beskrivelse af byen og

dens erhverv beskrevet af den daværende borgmester. Bearbejdet og illustreret af Kamma Varming.

Viborg
Ekskursionslokaliteter i Viborg amt. Fredningsplanudvalget i amtet har udgivet denne vejledning, hvor ud fra man kan finde geologiske, biologiske og kulturhistoriske ekskursionslokaliteter.

Skive
Rakkerne på egnen. Et materiale sammensat af dias, tekster og kort om rakkerne i området. Lånes på AC i Viborg.

»Faget historie og borgen Spøttrup«.

»Middelalderborgen Spøttrup«. En diasserie med tekster og opgaver.

»Spøttrup«. En kort beskrivelse og vejledning til et klippeark.

»Udstykning af Spøttrup«:

Spøttrups avlsbygninger i flammer	Gennem uddrag fra avisen i 1937 gives en dramatisk beskrivelse af branden. Hæftet er på 5 sider og beregnet for eleverne. I lærerhæftet (nr. 9) findes tilhørende opgaver.
Forhandling om køb af Spøttrup	I hæftet er der oplæg og materialer til et rollespil om køb af Spøttrup. (11 s.) Eet hæfte er nok til en klasse. Vejledning og lydbånd findes i lærerhæftet (nr. 9).
Planer for udstykningen	Ud fra de givne forudsætninger skal eleverne på et kort prøve at fordele jorden mellem husmandsbrugene. Hæftet er på 3 sider og beregnet for eleverne.
Udstykningsforretningen	Gennem avisartikler fra 1963, interview fra 1976 og elevopgaver får man at vide, hvordan det var for husmændene at starte på Spøttrup i 1938. Hæftet er på 7 sider og beregnet for eleverne. Uddybende artikler, lydbånd og forslag til arbejdsgang findes i lærerhæftet (nr. 9).
Bygning og etablering	Uddrag fra avisen fra 1963, billeder fra 30'erne og 70'erne giver et indblik i nybyggernes livsvilkår på Spøttrup mark. Hæftet er på 5 sider og beregnet til eleverne. I lærerhæftet (nr. 9) er der et supplerende interview fra 1976 med tilhørende lydbånd.
Økonomi og drift (Husmands-økonomi-spil)	Gennem interview, spil, regnskaber og valg af brugstyper får man indblik i, hvordan husmændenes økonomi var. (15 s.) Eet hæfte er nok til en klasse. Praktiske oplysninger og lydbånd findes i lærerhæfte (nr. 9).
Politiske begrundelser for udstykningslovene	Hæftet indeholder husmændenes historie til 1919. Uddrag fra folketingsdebatten 1919 og husmændenes historie til 1938. Hæftet er til eleverne.
Udstykningens resultater Status nu	Idéoplæg til inspiration for dem, der vil undersøge, hvordan husmænd har det i dag. Hæftet er på 6 sider og beregnet til eleverne.
Lærerhæfte	Hæftet indeholder baggrundsmaterialer, vejledninger, overordnet mål, delmål, opgaver, kort og lydbånd til samtlige foranomtalte hæfter. Hæftet er på 20 sider + lydbånd og beregnet til læreren.

Materialet kan købes på AC i Skive.

Randers
»Randers gennem tiderne«. Følgende hæfter foreligger:
1. Vadestedet.
2. Købstaden opstår.
3. Vore gamle kirker og klostre.
4. Byens befæstning, Dronningborg slot, byens porte.
5. Købmændene i Randers. Livet i byen fra 1600–1850.
6. Købstadens jorder. Bylandbruget.
7. Byens parker og grønne områder.
8. Randers fjord, Randers havn samt Gudenåen.

Materialet er udarbejdet af Børge Mørk i samarbejde med Randers AC, Centralmediateket, museet og arkivet. Der foreligger desuden transparenter, kort og dias.

Sønderborg
Tegl. Et hæfte til brug i fortrinsvis folkeskolens 4. klasse.

Skjern
Følgende emnekasser er udarbejdet:
1. Jernalderkasse til Dejbjerg området.
2. Møllekasse med introduktion til Bundsbæk mølle, Dejbjerg.

Kasserne fås via Skjern museum.

Ålborg
Et materialesæt med titlen: Industrialiseringen i og omkring Ålborg:

Materialbeskrivelse:
I. Billeder fra dengang Aalborg blev industriby.
Form: 6 plancher.
Planche 1: Huse og kvarterer i midtbyen.
Planche 2: Huse og kvarterer i byens udkant.
Planche 3: Begyndende industri.
Planche 4: Eksempler på store industriarbejdsspladser.
Planche 5: Eksempler på store industriarbejdspladser uden for byen.
Planche 6: Trafik og transport.

II. Bilag til de enkelte plancher.
Planche 1: Huse og kvarterer i midtbyen.
- a: Uddrag af folketællingen 1901.
- b: 2 kort-udsnit fra den indre by.
- c: 2 stk. totalkort fra henholdsvis 1885 og 1911.
- d: Kopier af 2 sider fra bogen: »De nye tider« omhandlende byens udvikling på grundlag af bygninger og folketællinger.
- e: Uddrag af »Aalborg Vejviser år 1900«. Uddrag af Korsgade.

Planche 2: Huse og kvarterer i byens udkant.
- a: Uddrag af folketællingen 1901.
- b: 4 kort-udsnit fra byens udkant.
- c: 2 stk. totalkort fra henholdsvis 1885 og 1911.
- d: Kopi af 1 side fra bogen: »De nye tider« omhandlende byudvikling.
- e: Uddrag af »Aalborg Vejviser år 1900«: En del af Danmarksgade.

Planche 3: Begyndende industri.
- a: 2 stk. totalkort fra henholdsvis 1885 og 1911.
- b: Et nutidigt kort (Stiftstidendes).
- c: Uddrag af en hattemagers erindringer.

Planche 4:

Haderslev
Torvet i Haderslev. Et hæfte med 16 billeder. Billederne findes også i forstørrelse til ophængning. Udlånes via Haderslev AC. (Materialet er nærmere omtalt i Noter nr. 56, s. 15f)

Tønder
Udstyknings- og husmandsbevægelsen i Sønderjylland i mellemkrigstiden. Materialet består af et lærerhæfte samt et elevhæfte med opgaver. Materialet er udarbejdet af Svend Åge Karup og det er trykt hos AC i Tønder.

Holeby
UV-Holeby kommune. Et materiale, der beskriver lokalsamfundets forhold med et

historisk perspektiv. Bagest i bogen findes et stort kortmateriale.
Købes på Maribo AC.

Listen over materialerne er udarbejdet af koordineringsudvalgets formand, Frank Lauridsen, Esbjerg.

Uffe Østergaard

Begreber i en makrohistorie

Udviklede kapitalismen sig med nødvendighed af den førkapitalistiske produktionsmåde, således som det antages af al evolutionistisk historieskrivning, hvad enten den er af marxistisk eller borgerlig karakter?

Dette og andre centrale spørgsmål søger Uffe Østergaard, Historisk Institut ved Århus Universitet, at besvare i denne artikel, der skal læses som en fortsættelse af debatten i NOTER 59, især Henrik Adrians artikel om »De lange linier og forskellige forskningstraditioner«. Artiklen rummer nogle begreber, som er nødvendige til forståelse af verdenshistoriske problemstillinger. Disse synspunkter lå til grund for Uffe Østergaards indlæg på »feudalisme-kapitalisme«-kurset (febr. 78) og er siden blevet fremlagt på 3. Nordic Conference on Macroanalysis (sept. 78).

Problemet

»Det grundlæggende spørgsmål i historie er, hvorledes menneskeheden udviklede sig fra de tidligste værktøjsbrugende primater til den nuværende situation. Besvarelsen af dette spørgsmål må indebære opdagelsen af en mekanisme, der kan forklare både differentieringen af de forskellige sociale grupper og overgangen fra én type samfund til en anden, samt de tilfælde, hvor dette ikke indtræffer. På en række punkter, der af marxister og almindelig sund fornuft anses for at være af særlig betydning (som f.eks. menneskets kontrol over naturen), må dette indebære, at forandringen eller fremskridtet sker i én bestemt retning, i det mindste hvis vi betragter den over et tilstrækkeligt langt tidsrum. Så længe vi ikke antager, at mekanismerne i en sådan social udvikling er de samme som eller identiske med mekanismerne i den biologiske udvikling, synes der ikke at være nogen grund til ikke at bruge betegnelsen »evolution« om denne forandring eller fremskridt«.

[*E. J. Hobsbawm: Karl Marx' Contribution to Historiography. (1969), cit. efter Hist. V:2, 1974 s. 32*]

Jeg tager udgangspunkt i den periodisering af menneskehedens samlede historie, der er udvundet af det sidste 10-års rekonstruktion af metoden i kritikken af den politiske økonomi. Ved abstrakte analyser af de fælles grundtræk i de kapitalistiske samfund er det blevet klart, at kapitalforholdet implicerer en afgørende ny form for *samfundsmæssiggørelse*, hvor den relative afhængighed af naturen og de historisk overleverede samfundsformer erstattes af en *tendens* til, at alle menneskelige (og naturmæssige) relationer underkastes (subsumeres) *kapitalakkumulationens* krav, værdiøgningsimperativet.

Distinktionen mellem kapitalisme og ikke-kapitalisme er den første og vigtigste logisk-historiske periodisering. Under den kapitalistiske produktionsmåde har historien en bestemt retning; samfundet bevæger sig mod en større og større underkastelse under kapitalforholdet, hvilket er ensbetydende med, at det gennemsyres af kapitalakkumulationens lovmæssigheder.

Som negativ modbestemmelse til den positive bestemmelse af kapitalismen kan før-kapitalismen siges at være ikke-lovmæssig, ikke-retningsbestemt, ikke-logisk eller, som det ofte siges, »naturgroet«. Dette må imidlertid kun opfattes som en kontrastorisk (negativ) bestemmelse. Det betyder ikke, at der ikke er tale om samfundsmæssiggørelse under før-kapitalismen, blot er den af en anden art og giver sig andre, mindre forudsigelige resultater.

Der har imidlertid været en tendens i nymarxistiske fremstillinger til at tage denne negative bestemmelse for bogstaveligt og mene, at man har sagt noget »positivt« om de førkapitalistiske samfunds natur, når det er blevet fastslået, at i sådanne samfund råder den historiske *tilfældighed*. Et eksempel på dette er indledningskapitlet i Niels Henrik Pedersens afhandling om studiet af førkapitalismen (Produktion og udbytning i førkapitalismen, Den Jyske Historiker 14, 1978). Han mener her, at de retningsubestemte, førkapitalistiske samfund kun kan *beskrives*, ikke begribes, fordi en begribelse kræver en sammenhæng, som først etableres i historien med kapitalforholdets opkomst (s. 20). Denne radikale konsekvens af et kapitallogisk udgangspunkt medfører, at man ikke fornuftigt kan studere førkapitalistiske (eller kun delvis kapitalistiske) samfund, da man ikke kan konstatere en *udvikling*.[1])

Det er efter min opfattelse forkert. Begrebsparret beskrive/begribe udtømmer ikke mulighederne. »Ind imellem« disse to niveauer findes det korrekte analyseniveau, *forklaringen* af konkrete, historiske forløb, historiske konstellationer (konjunkturer).

Historiske forklaringstyper

Der er tre typer af videnskabeligt acceptable historiske forklaringer:

I. En *logisk-genetisk* analyse af et historisk forløb er en afdækning af den logiske udviklingsnødvendighed på det højeste samfundsmæssige abstraktionsniveau; en sådan analyse kan egentlig kun gennemføres for den kapitalistiske produktionsmåde. Eksemp*let* på en logisk genetisk analyse er loven om profitratens tendens til fald. Den siger noget om, hvad der vil ske, når den konstante kapital vokser, mens alt andet er lige (et udsagn af typen, hvis . . . så . . .). Om profitraten faktisk falder i den historiske virkelighed, er et helt andet spørgsmål, som bl.a. hænger sammen med den teknologiske udvikling, der har indflydelse på værdien af den konstante kapital.

II. En *historisk-genetisk* analyse søger at afdække konkrete lovmæssigheder, forstået som udviklings*muligheder* i konkrete historiske konjunkturer. Der er tale om historiske, d.v.s. konkrete forklaringer, men de er samtidig genetiske, idet de forsøger at forstå sammenhængene i de tilsyneladende kaotiske historiske *ændrings-*

processer. Vægten i sådanne analyser ligger på undersøgelsen af de ustabile eller dynamiske elementer i den givne historiske samfundsformation. Ved understregningen af den historiske dynamik adskiller denne forklaringsform sig fra den tredje form for historisk forklaring.

III. *Strukturfunktionalistiske* analyser, der søger at forstå og forklare synkrone sammenhænge både i produktionsmåder og konkrete historisk eksisterende samfundsformationer. Der er store forskelle mellem strukturelle og funktionelle forklaringer, men i denne sammenhæng kan de slås sammen til én type. Den strukturfunktionalistiske forklarings styrke er, at den kan klargøre vekselvirkningen mellem de forskellige elementer i en samfundsstruktur og belyse, hvorledes denne struktur er i stand til at *reproducere* sig selv. Derimod er det svært med en sådan analyse at klargøre, hvordan en struktur er opstået, og hvordan den vil ændre sig.

Distinktionen mellem disse tre forklaringstyper er inspireret af Jon Elster: Nytt perspektiv på økonomisk historie. Oslo 1971 og et foredrag af samme på den nordiske metodekonference om historisk ændring, Örenäs 1975 med titlen: Teoretiske problemer ved forklaring av historisk endring (trykt i Studier i Historisk Metode II, 1976 s. 9–30). I foredraget forsøger Jon Elster at udarbejde Sartres begreb om tilsigtede og utilsigtede virkninger af intentionale handlinger, som årsag til samfundsmæssige lovmæssigheder. De tre forklaringstyper er grundigere gennemgået i K. K. Kristiansen og U. Østergård (red.): Overgangen fra feudalisme til kapitalisme I, Historisk Institut, Kbh. Univ. 1976 s. 58. De er forsøgt anvendt i Manniche, Torntoft og Østergård: Historieopfattelse og samfundsændring, Danmarks Radio grundbøger 1978.

Det materialistiske grundsynspunkt

Også førkapitalismen lader sig systematisere på basis af ændringer i organiseringen af arbejdsprocessen (produktionen), bindinger af arbejdskraften og fordelingen af merarbejdets resultat. Disse forhold tillader bestemmelsen af et minimalt *materialistisk grundsynspunkt* (som det f.eks. er skitseret hos Curt Sørensen i Marxismen og den sociale orden I, GMT, 1976 s. 129–30).

»Marx anbefaler altså, at man tager sit udgangspunkt i de virkelige individer i deres historisk-konkrete, samfundsmæssige eksistens og her specielt den måde, hvorpå de producerer deres materielle liv, de materielle samfundsmæssige forhold. Den materialistiske grundopfattelse implicerer også en erkendelse af, at den materielle produktion indgår i en større samfundsmæssig helhed. Produktion er altid samfundsmæssig produktion. Menneskene producerer ikke kun materielle goder, men også sociale strukturer. Denne vigtige totalitetsopfattelse må fastholdes. I den forbindelse er det videre værd at bemærke sig Marx' begreb om produktionen som en fortsat proces, en reproduktion, og en reproduktion som ikke kun omfatter den materielle produktion, men hele det sociale system. Man må efter min mening sondre mellem det her skitserede grundperspektiv og forskellige senere forsøg på en udvikling og præcisering af dette. Forsøg som rummer en række problemer, bl.a. også fordi der inden for den marxistiske tradition er så mange divergerende tolkninger. Det er dog min opfattelse, at det materialistiske grundperspektiv, selv om det ikke er problemfrit, er alternative mere eller mindre idealistiske tilgange langt overlegent. Dette må dog naturligvis demonstreres gennem konkrete studier. Den materialistiske historieopfattelse kan, som fremhævet allerede af Marx og Engels (Engels and Conrad Schmidt 5/8 1890 MEW

37 s. 436–437), ikke erstatte de konkrete studier. Den materialistiske historieopfattelse er at betragte som netop et grundperspektiv- eller »rammeteori«, om man vil (J. Martinussen: Den pakistanske stat, Århus 1974 s. 4–24) – et udgangspunkt og en samling »ledetråde«. Sammenfattende kan vi notere os følgende foreløbige metodiske retningslinier: Tesen om, at den sociale adfærd må forklares ud fra de sociale forhold. Tesen om henføringen til den materielle basis, totalitetsrelateringen og endelig specifikations- eller desuniversaliseringsprincipper«.

Ud fra dette videnskabsteoretiske ståsted kan det lade sig gøre at koncipere en *materialistisk verdens- eller universalhistorie* (også kaldet makrohistorie), som kronologisk og emnemæssigt strækker sig ud over en beskrivelse af forudsætningerne for kapitalforholdets opståen (dette synspunkt har jeg begrundet i en lang teoretisk artikel i DJH 6, 1976). En sådan slags historie er et respektabelt forsøg i *analytisk historieforskning*, som Engels f.eks. gjorde sig til talsmand for i efterordet til 3. bind af Kapitalen, hvor han sporer kapitalforholdets genese tilbage til bygningen af pyramiderne (og længere tilbage). Men det er *retrospektiv historie*, d.v.s. historie, som skrives i lyset af, hvad den senere blev til. I en vis forstand er det selvfølgelig vilkåret for al historisk forskning; vi sidder i baghånd, fordi vi ved, hvordan det gik. Men man skal ikke ophøje det til den eneste form for historie, hvis man vil have et begreb om, hvordan udviklingen faktisk forløb.

Vi berører med dette problem en klassisk diskussion indenfor antikhistorien og socialantropologien: spørgsmålet om, hvorvidt det er tilladeligt at bruge nutidige begreber ved rekonstruktion af en fortidig virkelighed. Den ene retning (primitivisterne eller substantivisterne) mener nej, mens modernisterne eller formalisterne mener ja.[2]) Det rigtige svar ligger naturligvis midt imellem. Man er nødt til at rekonstruere en fortidig virkelighed på dens egne præmisser, med dens egne begreber (eller bredere, 'tegn'). Men for at gøre den forståelig (for os), må den sammenlignes med andre virkeligheder, og det kan kun gøres ved hjælp af overhistoriske (formelle) kategorier, som ikke havde gyldighed for datiden. Et eksempel er »økonomi«. Selv om 'det økonomiske', som påvist af bl.a. Karl Polanyi, ikke eksisterede som særskilt tankekategori for antikkens mennesker, er der intet i vejen for at forsøge at måle produktiviteten i landbruget i bestemte samfund (ud over, at det teknisk er overordentlig vanskeligt at gøre p.g.a. kildematerialets natur). Selv om de ikke selv erkendte produktivitets- og rentabilitetsproblemer, løb samfund som det romerske på lang sigt ind i problemer p.g.a. modsætningen mellem den højt udviklede politiske struktur i et kæmpemæssigt imperium og kommunikationsmidlernes tekniske tilbagestående. Problemet kunne i perioder overvindes ved 'politiske' midler (bygningen af de »uøkonomiske« romerveje), men det krævede på lang sigt for store ressourcer at opretholde, hvorfor den samfundsmæssige struktur kunne rystes fundamentalt af politiske kriser i centrum.

For at få hold på hele historien, både den kapitalistiske og den førkapitalistiske, må man fremabstrahere *produktionsmåder*, der eksisterer i *historisk tid*, og adskille dem fra de faktiske *samfundsformationer*, der bl.a. er karakteriserede ved at eksistere i *kronologisk tid*, hvorved de bliver udsat for påvirkninger fra andre samfund. Lidt svært udtrykt kan man sige, at den kronologiske *samtidighed* medfører *usamtidighed* i historisk tidsforstand. Jeg benytter betegnelsen *historisk konjunktur* for det konkrete sammenfald af historiske omstændigheder, som f.eks. forelå i Vesteuropa o. år 1000. De forelå samlet her ved en historisk *tilfældighed*, som kan *forkla-*

res historisk, men ikke udledes af en udviklingsmæssig nødvendighed, en menneskehedens udviklingslov, som der er tendens til at antage i udialektiske varianter af den marxske 5-stadieteori.

Metoden i sådanne undersøgelser må være en *komparativ analyse* af hele samfund og institutioner. Sammenligningerne må foregå ved konstruktion af en art *idealtyper*[3]) der samler de centrale træk ved de forhold, som skal sammenlignes. På denne model kan forskelle og ligheder identificeres.

Historisk udvikling

Alle disse overvejelser har fået mig til at genfremsætte postulatet om, at der faktisk er sket en *historisk udvikling*, forstået som forøgelse af den samfundsmæssige kompleksitet, forøgelse af arbejdets produktivitet og en ændring af de kognitive erkendelsesstrukturer. Men der er ikke tale om en *lineær* udvikling, der er forløbet gennem bestemte stadier. De mest spændende og nuancerede overvejelser over sammenhængen mellem ændring og udvikling i de senere år er foretaget af Klaus Eder på Max Planck instituttet for »Erforschung der Lebensbedingungen der wissenschaftlich-technischen Welt« i Starnberg, foreløbigt opsummeret Klaus Eder: »Die Entstehung staatlich organizierter Gesellschaften. Ein Beitrag zu einer Theorie sozialer Evolution«. Frankfurt 1976. Inspirationen (og den formelle ledelse) udgår fra Jürgen Habermas, der har udkastet en række ideer om historie og evolution. Den tyske systemteoretiker Niklas Luhmann (som Habermas tidligere har gennemført lange skriftlige diskussioner med om systemforskning) formulerede i 1972 et program for en systemteoretisk historieforskning i artiklen: Weltzeit und Systemgeschichte. Über beziehungen zwischen Zeithorizonten und sozialen Strukturen gesellschaftlicher Systeme, s. 81–115 i P. C. Ludz (Hrsg.): Soziologie und Sozialgeschichte. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Sonderheft 16, 1972. Det gav anledning til, at emnet *historie og evolution* blev taget op på den 17. Deutsche Soziologentag i Kassel 31. okt. 1974, (rapporterne findes trykt i: Zwischenbilanz der Soziologie. Stuttgart 1976). De to hovedkombattanter Habermas og Luhmann har udfoldet en mere definitiv udgave af deres diskussion i det nye socialhistoriske tidsskrift Geschichte und Gesellschaft II:3, 1976: N. Luhmann: Evolution und Geschichte (s. 284–309) og Jürgen Habermas: Geschichte und Evolution (s. 310–357). Begge Habermas' indlæg er desuden optrykt i bogen Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus. Frankfurt 1976.

Fra Eder har jeg lånt en udmærket skelnen mellem *kompleksitetstyper* og *evolutionære stadier* (Eder 1976 s. 187). Marx' opdeling i historiske produktionsmåder i Forordet til Kritikken af den politiske økonomi (1859) har blandet disse to forhold sammen. Den asiatiske, den antikke og den feudale produktionsmåde er kompleksitetstyper af førkapitalistiske samfund, en fælles førkapitalistisk produktionsmåde, men udgør ikke evolutionære trin. Man kan ikke sige, at nogen af disse samfundstyper på afgørende vis var mere udviklede end de andre. De er/var forskellige, men det er som resultat af en *systemintern historie* (diversifikationer) ikke en *systemændring* (evolution), således som også de forskellige typer af kapitalisme er udtryk for en systemhistorie: imperialisme, senkapitalisme, international kapitalisme, afhængig kapitalisme etc. Der er tale om ændringer inden for givne rammer af en altdominerende samfundstype baseret på agrarproduktion, organiseret i løsere eller fastere landsbysamfund. Endnu mere urimeligt end Marx' er Perry Andersons produktionsmådebegreb i synteseforsøgene Passages from Antiquity to Feudalism og Linages of the Absolutist State (begge

London 1974). Her konstruerer han produktionsmåder for næsten hver eneste samfundstype, han støder på.[4])

Den førkapitalistiske produktionsmåde

Med en betegnelse lånt fra socialantropologien kalder jeg den dominerende førkapitalistiske, klassedelte produktionsmåde for *bondeøkonomi*.

Alle egentlige samfundsdannelser (d.v.s. klassedelte samfund) før den industrielle kapitalisme er i helt overvejende grad baseret på tilegnelse af merproduktet fra relativt selvforsynende *agrarsamfund* (også kaldet husholdningsøkonomier) organiseret i løsere eller fastere *landsbysamfund* (også kaldet bondeøkonomier). Der er uendeligt mange forskelle mellem den konkrete udformning af de førkapitalistiske »statsdannelser«/samfundssystemer, der er organiseret omkring tilegnelsen af bøndernes merarbejde, »ovenpå« landsbysamfundet så at sige. Det fælles er, at »staterne«/samfundssystemerne er baseret på bønders produktion (arbejde). *Bønder* er her forstået helt bredt og generelt som de umiddelbare producenter i landsbysektoren indbefattet deres familie og øvrige undergivne, slaver, trælle, tjenestefolk, og hvad de nu kaldes. Defineret sådan er modbegreberne til bønder på den ene side *jægere og samlere* fra førklassesamfundene, d.v.s. producenter, som ikke er landbrugere, men kun udnytter jorden *passivt*. Det betyder ikke, at disse samfund er kulturløse, tværtimod har de ofte meget højt udviklede jagtredskaber og en veludviklet »åndelig kultur«. På den anden side afgrænses bønderne fra *farmere* (gårdejere), der driver jorden kapitalistisk-teknologisk rationelt og indgår i en kapitalistisk arbejdsdeling (i sektor II som producenter af konsumtionsmidler).

Trods alle forskelligheder mellem de førkapitalistiske agerbrugssamfund (nomader er vanskelige at indplacere og holdes udenfor, hvorfor vi ikke kan tale om landbrugskulturer, men kun om agerbrugskulturer) er der en lang række fællestræk, når man bare bevæger sig ned på et tilstrækkeligt fundamentalt plan i samfundsanalysen (produktionsmåden kaldes dette plan af mange). Disse træk er fælles for alle de såkaldte »højkulturer«, så der er meget, som taler for, at det er rimeligt at periodisere den førkapitalistiske historie ud fra antagelsen om, at der er *én førkapitalistisk produktionsmåde, bondeøkonomien efter* klassedelingens opståen, men *før* etableringen af den særlige kapitalistiske samfundsmæssige arbejdsdeling mellem kapital og arbejde, hvor arbejdskraften antager vareform. Denne førkapitalistiske produktionsmåde manifesterer sig konkret *i* en mængde forskellige *samfundsformationer*.

Kriteriet på, at der er tale om bondesamfund eller bondeøkonomier, er, at merproduktet tilegnes af en gruppe af ikke-producenter, præster, embedsmænd o.s.v., der henter deres legitimation fra »guddommelige« herskere eller feudalherrer. Det formuleres af den amerikanske socialantropolog Eric R. Wolf, grundlæggeren af den moderne komparative bondeforskning således: »I primitive samfund udveksles overskuddet direkte mellem grupper eller gruppemedlemmer; bønder er imidlertid agerdyrkere, hvis overskud overføres til en dominerende gruppe herskere, der både bruger overskuddet til at stadfæste deres egen levestandard og til at dele ud af resten til de grupper i samfundet, der ikke driver landbrug, men som må tildeles føden for deres specifikke varer og tjenesteydelser«. (Wolf: Bønder. Kbh. 1973, amerikansk 1966, s. 12). En tilsvarende definition findes hos den engelske middelalderhistoriker Rodney H. Hilton i en oversigt over bondeoprør i middelalderens Europa, Bond Men Made Free. London 1973, s. 11 og s. 25.

Før bondeøkonomiens opståen med den neolitiske agrarrevolution 7000/3000 f.v.t.

var der nok tale om, at menneskene arbejdede sammen i strukturerede sammenhænge (familier/lineages) på basis af en jæger- og samler-»produktion«. D.v.s., at der er tale om »samfund«, men det er ikke det samme som at tale om produktionsmåde. For at man kan tale om en *produktionsmåde* må der være »produktion« i ordets egentlige forstand, altså samfundsmæssig bearbejdning af jorden under *aktiv* udnyttelse af denne, ikke bare *passiv* tilegnelse af jordens produkter (herunder de dyr, der jages). Produktionsbegrebet, som det er udformet af Marx, er egentlig kun gyldigt for samfund, hvor kapitalforholdet er dominerende. Jeg anvender det her i en vagere, men derfor også bredere anvendelig, materiel betydning, som udtryk for det selvfølgelige forhold, at der må produceres før man kan spise og etablere alle de øvrige samfundsaktiviteter (der så igen virker tilbage på »produktionen« og bestemmer organiseringen af selve produktionsprocessen og dermed produktivkraftens udviklingsniveau).

Først med overgangen til de bofaste agerbrugssamfund opstod egentlige landsby*samfund*. Om disse er klassedelte mellem »ældre« og »yngre« eller ej, er meget omstridt, men under alle omstændigheder udviklede der sig efterhånden »statslige« strukturer »ovenpå« disse landsbysamfund (kommuner), som i vid udstrækning beholdt deres interne selvstyre og kollektive ejendomsret til jorden. De bedst kendte af de tidlige statsdannelser er de mesopotamiske og ægyptiske bystater fra 3000-tallet f.v.t., lidt senere efterfulgt af kinesiske og indiske samfundsdannelser. Der eksisterede givetvis klassesamfund tidligere end disse, men de er ikke så godt udforskede, at det for indeværende er muligt at basere en periodisering på dem. Man kan finde et forsøg på en materialistisk analyse af de tidligste agrarsamfund hos den franske økonomiske antropolog Claude Meillasoux (en introduktion til hans forskellige arbejder findes i min artikel i Hist. 7. årg. nr. 7-8. Kbh. 1976 s. 13–53).

Det er uklart, hvordan man skal karakterisere jæger- og samlesamfundene før de bofaste landsbysamfund. Den sociale organisation var langt mere fluktuerende og hele tilværelsen mere øjebliksbestemt. Familien (i den funktionelle forstand) indtog heller ikke den dominerende plads som i bondeøkonomien. Det er på ingen måde sikkert, at der var tale om et socialt »fremskridt«, da menneskene gik over til at blive bofaste. Peder Mortensens undersøgelser i Luristan viser utvetydigt, at det var ren og skær nød og fattigdom, som drev menneskene sammen om aktiv bearbejdning af jorden. Marshall Sahlins' beregninger – ud fra samtidige eksempler – viser, at arbejdet i jæger og samlersamfundene var langt mere produktivt målt pr. arbejdstime end i agerbrugssamfundene (Stone Age Economics, 1974). Da der ikke var mulighed for ophobning af overskud, må man derfor forestille sig, at det meste af tiden blev tilbragt i behagelig lediggang. Kvindernes stilling var også langt friere. Da der ikke var behov for fastholdelse af arbejdskraften og reproduktionen af den, kunne de frit skifte seksualpartner. Det hang også sammen med, at kvindernes del af »produktionen« skaffede mellem 60 og 80% af føden.

Overgangen fra feudalisme til kapitalisme
Klassedelingen i agrarsamfundet

Sammenfattende kan det siges, at meget tyder på, at begrebet *bondeøkonomi* giver en god indfaldsvinkel til studiet af mange (måske alle) førkapitalistiske agrarsamfund. Med genindførelsen af dette perspektiv knytter vi an ved en afbrudt forskningstradition fra 1920'rne, hvor marxistiske historikere – først og fremmest den tidligere nævnte historieteoretiker og sinolog Karl August Wittfogel – forsøgte at ud-

vikle lovmæssighederne for den førkapitalistiske agrare produktionsmåde, på samme måde som Marx havde gjort det for den kapitalistiske. Den her skitserede bestræbelse er parallel med udviklingen inden for én af retningerne blandt historikere og etnografer i DDR. Der er foregået en livlig debat om, hvorvidt der var én eller flere førkapitalistiske produktionsmåder, i det fortrinlige østtyske tidsskrift Ethnologisch-Archäologische Zeitschrift (EAZ).

På grundlag af de her fremførte ræsonnementer og den viden, som er indvundet af de øvrige forskningstraditioner, jeg har omtalt, kan det slås fast, at der ikke er noget, der tyder på eksistensen af en entydig udviklingsretning eller – nødvendighed i førkapitalismen, – hverken af statsformer eller af produktivkraftniveauet (teknologien). F.eks. kan den historiske »udvikling« i en af de bedst udforskede (og længst kontinuerligt eksisterende) førkapitalistiske samfundsformation, den kinesiske, udmærket forklares som en cyklisk svingning mellem de to former for tilegnelse af merproduktet, der er karakteristiske for bondeøkonomierne. Den tidligere nævnte amerikanske socialantropolog Eric R. Wolf kalder disse to former henholdsvis det patrimoniale og det præbendale domæne (ved domæne forstås fuld ejendomsret til eller kontrol med brugen af et bestemt område, Wolf s. 66); de defineres således: »*Det patrimoniale domæne* er ofte blevet kaldt »feudal« . . . Patrimonialt domæne over jord finder sted, når kontrollen med jordbrugerne overlades til herremænd, som arver retten til domænet som medlemmer af slægtsgrupper eller ætter (lineages, u.ø.), og når denne kontrol medfører retten til at modtage afgifter fra indbyggerne som betaling for deres brug af jorden. Domænet bliver arven for en række herremænd, deres patrimonium. Sådanne rettigheder kan være opbygget som en pyramide, hvor herremænd af en højere orden udøver nedarvede rettigheder over herremænd af en lavere orden, og hvor herremænd af den lavere orden udøver domæne over bønderne, som udfører arbejdet på jorden. Bonden står altid nederst i sådan en organisationsmæssig pyramide, og opretholder den med sine overskudsfonds (merprodukt, u.ø.), som leveres i form af arbejde, naturalier eller penge (arbejdsrente, produktrente og kontantrente, u.ø.).

Det præbendale domæne adskiller sig fra det patrimoniale domæne derved, at det ikke er arveligt, men overgives til embedsmænd, som indhenter skatter hos bønderne i deres egenskab af statens tjenere. Sådanne domæner er da ikke slægtsdomæner; de repræsenterer snarere indtægter – *præbender* – der betales for udøvelsen af et særligt embede. Ordet *præbend*, der er brugt på denne måde af Max Weber, henviste oprindelig til vederlag eller »kald«, som blev tildelt den europæiske gejstlighed. Denne vederlagsform er på karakteristisk vis forbundet med stærkt centraliserede bureaukratiske stater – som Sassanideriget i Persien (226–652 e.v.t. u.ø.), Ottemannerimperiet (1296–1908, u.ø.), Mogulimperiet i Indien (1526–1857, u.ø.) og det traditionelle Kina (1122 f.v.t. – 1911 e.v.t. u.ø.). Den politiske organisation i disse imperier forsøgte at indskrænke de arvelige krav på jord og skat, og indførte i stedet en hersker med ekspropriationsret, en despot, hvis krav tilsidesatte alle de underordnedes krav på domænet. Alle underordnede domæner blev overgivet til embedsmænd i deres egenskab af at være herskerens tjenere.

En anden form for præbendalt domæne, der er lige så vigtig, drejer sig ikke om jord, men om indtægt, som staten – i skikkelse af en hersker – aftager fra bondestanden. Ved denne form for præbendalt domæne har embedsmanden fået lov til at tage en bestemt del af statsskatten og bruge den til eget formål. Dette kan gøres på to måder: enten ved at overgive retten til at inddrage

statsafgifter i form af skatter fra visse områder til såkaldte skatteforpagtere, som udfører arbejdet med at indsamle skatter til staten, og som er berettiget til at beholde en del af indtægten for sig selv; eller ved først at centralisere statsindtægten og dernæst betale embedsmændene et salær for deres tjeneste. Skatteforpagtning var den dominerende form for præbendalt domæne i Mellemøsten og i Mogul-Indien. Betaling af salær var almindeligt i den mere centraliserede stat Kina.« Eric R. Wolf: Bønder 1973/1966 s. 66–68).

Svingninger mellem disse to forskellige former for organisering af udpresning af merproduktet (som i øvrigt næppe føles meget forskellig af de bønder, der udsættes for den) konstituerer ikke historisk udvikling, forstået som ændring af det sociale system i fundamental forstand. Konsekvensen heraf er, at man ikke kan regne med, at kapitalismen (eller en anden produktionsmåde for den sags skyld) med *nødvendighed* udviklede sig i denne førkapitalistiske produktionsmåde, sådan som det antages i al *evolutionistisk* historieskrivning, hvad enten denne er af marxistisk eller borgerlig observans. Hvad man i udviklingsmæssig forstand kan iagttage er, at kapitalforholdet gradvist satte sig igennem i én historisk specifik samfundsformation, den vesteuropæisk feudale samfundsformation fra ca. år 1000. Denne udvikling skyldtes en ganske bestemt historisk *konjunktur* (sammenfald af historiske omstændigheder), der optrådte i Vesteuropa på dette bestemte tidspunkt ved en historisk *tilfældighed* (en tilfældighed som kan *forklares* historisk, men ikke udledes af en eller anden udviklingsmæssig nødvendighed, en art menneskehedens udviklingslov). Nogle af ingredienserne i denne konjunktur er skildret fremragende i den engelske marxist Perry Andersons syntese: Passages from Antiquity to Feudalism. London 1974 (dog underbetoner han de økonomiske forhold, som man må finde skildringer af andetsteds).

Den kapitalistiske udviklingsproces blev *irreversibel* fra ca. 1600/1800. Den nøjagtige datering er omstridt.[6]) Efter min mening er processen irreversibel *før* den såkaldte industrielle revolution, som blot betegner afslutningen af den samfundsproces, man kan kalde overgangen fra arbejdets *formelle til dets reelle subsumtion* under kapitalforholdet. Den afgørende udvikling skete med klassedelingen i landsbysamfundet, hvorved der opstod et nyt kapitalistisk indstillet og producerende lag på landet, de senere farmere/gårdejere (efter Lenins forbilledlige analyse af denne proces i sidste halvdel af 1800-tallets Rusland kaldes denne klasse ofte *kulak*klassen; se Lenin: The Development of Capitalism in Russia, 1900. Collected Works 3). Den anden side af klassedelingen er udsondringen af et arbejderproletariat; flertallet af de tidligere bønder mistede deres jord ved en blanding af legal og illegal vold (fremragende moralsk forarget skildret af Marx i kap. 24 af Kapitalen I. 1866) og kastedes ud i sæsonarbejdsløshed som landarbejdere. Dette proletariat blev efter 2-3 generationers tilvænning fjernet så meget fra deres traditionelle binding til jorden, at de kunne benyttes som mobil arbejdskraft i den begyndende kapitalistiske industrialiseringsproces; menneskene blev tilpasset til teknologien i stedet for omvendt, som det var tilfældet i det traditionelle, »ineffektive« bondesamfund. Hermed var *bønderne blevet omdannet til varen arbejdskraft, (v),* der udgør den ene side af den sociale relation, som kapitalforholdet er (den anden side er kapitalen, (c)).

Inspirationen til den her fremsatte analyse af overgangen fra feudalisme til kapitalisme stammer fra den engelske, marxistiske, økonomiske historiker og teoretiker Maurice Dobb (fremsat i bogen Kapitalismens Udvikling. Kbh. 1975/engelsk 1946). De grundlæggende drivkræfter i overgangsprocessen er blevet diskuteret vold-

somt, idet andre teoretikere og historikere har hævdet, at årsagen var at finde i handels- og markedsudviklingen. Denne debat, som førtes af Maurice Dobb og den amerikanske teoretiker Paul M. Sweezy i begyndelsen af 1950'erne er netop genudgivet med nyt forord, Rodney H. Hilton (ed.): The Transition from Feudalism to Capitalism. London 1976. Efter min opfattelse er det ret entydigt påvist, at det kapitalistiske *verdensmarked* (som i takt med kapitalismens udvikling bliver en selvstændig drivkraft i omformningen af de førkapitalistiske agrarsamfund) først udvikledes i anden omgang, efter at den fundamentale klassedeling var sket i landbruget.

Ved en retrospektiv betragtning af historien kan vi erkende de faktorer, der indgik i omformningen (kapitaliseringen) af det vesteuropæiske feudalsamfund; denne proces er historisk unik i den forstand, at Vesteuropa er det eneste sted, hvor denne proces er foregået (og kommer til at foregå) helt autonomt. I og med at kapitalforholdet var etableret dér og havde skabt et verdensmarked, blev alle andre samfund inddraget via *ydre* påvirkninger (verdensmarkedet/imperialismen).

Om det ville have været muligt for andre førkapitalistiske samfund selvstændigt at udvikle kapitalistiske samfundsrelationer er et hypotetisk, men yderst vigtigt spørgsmål. Det ser ikke ud til, at Kina kunne; den kinesiske samfundsformation var i de sidste dynastiers tid indfanget i en paradoksal situation med »for høj samfundsmæssig organisering« i forhold til det teknologiske udviklingsstadium, således at der ikke var det samme incitament til en teknologisk udvikling som i det samtidige, desorganiserede, statsligt opsplittede feudale Vesteuropa. Denne paradoksale »high equilibrium trap« kan man læse om hos den engelske, økonomiske historiker Mark Elvin i bogen: The Pattern of the Chinese Past, Stanford 1973.

Japan synes snarere at have haft muligheden for en selvstændig, internt genereret kapitalistisk udvikling og er i det hele taget den samfundsformation, der minder mest om den vesteuropæiske; denne vurdering understøttes af tempoet i den radikale, kapitalistiske udviklingsproces, som Japan siden er undergået. En oversigt over Japans egne kapitalistiske udviklingsmuligheder findes i et appendix i andet bind af Perry Andersons syntese: Lineages of the absolutist State. London 1971, Japanese Feudalism; en anden syntese hos Barrington Moore, Jr.: The social origins of Dictatorship and Democracy. N.Y. 1966 (Pelican ed. 1969) s. 228–313).

Trods hele denne overgangsdiskussions betydning og relevans for undersøgelsen af alle typer agrarsamfund, er det vigtigt at slå fast, at den samler sig om et *historisk éngangsfænomen* – især den interne kapitaliseringsproces i den engelske agrarsektor. Alle senere udviklinger er mere eller mindre afgørende præget af, at kapitalismen allerede eksisterede som et internationalt dominerende system fra ca. 1650, først domineret af den engelske nationalkapital (1650–1870) senere af andre nationalkapitaler.[7]) Alle senere kapitalistiske klassedelingsprocesser får derfor andre forløb, enten fordi udviklingen blev gennemført ved, at området afsondrede sig fra verdensmarkedet ved toldskranker i en periode og opbyggede sit eget kapitalistiske landbrug og egen industri (Tyskland, USA og Japan) eller ved, at det blev lagt totalt blot for international kapitals indtrængen (alle kolonilande, Latinamerika og Kina). Alle sådanne processer er i én eller anden forstand bestemt af relationen mellem et kapitalistisk *centrum* og en ikke-kapitalistisk *periferi;* hvordan er det historikernes opgave at undersøge konkret i hvert enkelt tilfælde.

Denne anden udviklingsmodel gennemgås generelt af en etnografisk arbejdsgruppe i artiklen »Kapitalen og bønderne.

Den ikke-kapitalistiske produktions underordning under kapitalen og produktionsmådernes »konkurrence«. Marxistisk Antropologi 1:2, 1974 s. 1–94.« Det er dette problemfelt, som tages op i hele den afhængighedsteoretiske litteratur om kapitalismen.

Alt efter det forskellige sigte – rekonstruktion af de førkapitalistiske agrare bondesamfund på disses egne præmisser eller undersøgelse af det konkrete forløb af den kapitalistiske subsumtionsproces – får den *komparative bondeforskning* et meget forskelligt forløb.

Afslutning

Det er vigtigt at understrege, at hele den forudgående makrohistoriske analyse er baseret på empiriske analyser, hvilket medfører, at den kan og skal ændres i lyset af de empiriske undersøgelser, den giver anledning til. På den anden side virker analysen organiserende på forståelsen af virkeligheden, afgør hvilke spørgsmål man skal stille. Det mest springende spørgsmål for mig i øjeblikket er, hvordan man bestemmer systemændring (evolution) i forhold til systemdiversifikation (intern systemhistorie). Jeg føler mig overbevist om, at der *er* sket en udvikling, som kan udforskes, og det ser ud til, at indfaldsvinklen med antagelsen af én førkapitalistisk produktionsmåde er forskningsproduktiv. Men en nøjere historie- og videnskabsteoretisk begrundelse af opdelingen er jeg (endnu?) ikke i stand til at give.

Det samme gælder sammenhængen mellem de indfaldsvinkler til periodiseringen, som man kan lægge ned over historien, og som jeg har søgt at sammenfatte i et foreløbigt skema som afslutning på artiklen. Skitsen med sammenhængene mellem de forskellige periodiseringer er inspireret af en meget klarere fremstilling hos Jesper Hoffmeyer i bogen: Økologiske produktivkræfter, Kbh. 1977 s. 19ff.

Den ikke-lineære evolutionsopfattelse

(Evolutionstyper er angivet lodret, kompleksitetstyper er angivet vandret)[8])

ENERGI-FORM (forholdet til naturen)	INSTITUTIONEL BETRAGTNING: PRODUKTIONSMÅDE OG UDVEKSLINGSMÅDE	TEKNOLOGISK BETRAGTNING	JURIDISK FORM
diffus solenergi	småfamilier i skiftende sammensætning	palæolitisk ek. jægere og samlere	ingen ejendom
indirekte solenergi (kvægbrug)	»husholdning« (oikos) selvforsynende subsistensøkonomi	neolitisk agrarøkonomi ('havebrug')	fælleseje
direkte solenergi (agerbrug)	bondesamfund (organiseret i selvforsynende landsbysamfund/godsøkonomier)	udviklet agerbrug	begyndende privat ejendomsret
	Forlagssystem	Formel subsumtion under kapitalforholdet	
kunstig energi	Fabrikssystem	Reel subsumtion under kapitalforholdet	
	universalmaskine → samlebånd → automatisering	Prod. af maskiner med maskiner Teknologiske revolutioner (3)	
økologisk varmekatastrofe eller tilbagevenden til direkte solenergi	små enheder organiseret efter fællesplanlægning	information	fælleseje

POLITISK-SOCIAL	SYSTEMBETRAGTNING	TANKEFORMER		KRONOLOGISK TID
Tilegnelsesform	Magtudøvelsesform (Politisk styre)	Bevidsthed om Historiens retning	Kosmologi (verdens-betragtning)	(resten af skemaet arbejder med *historisk* tid ←
førklassesamfund	bandsamfund	naturbundet		ca. 7.000 f.v.t.
»Ældre«/»Yngre« (monopolisering af kvinder og børn)	lineage/-klansamfund	naturbundet	religiøs teologi	
[Løst Stammesamfund → høvdinge → kongerige]				
klassesamfund	tidlige højkulturer (tempeløkonomi) centralt despoti			ca. 3.000 f.v.t.
slaver ↔ bystat ↔ fæstebønder ↔ feudal opslutning				
	absolutisme (Vesteuropa)			ca. 1.600 e.v.t.
KONKURRENCE	borgerlige revolutioner	kunstigheds-syndrom	objektivitets-kriteriet	
Verdensmarked	Nationstat			
	(fascisme)			ca. 1.800 e.v.t.
kapital/lønarbejde	autoritær stat			
kapital/lønarbejde	socialstat (demokrati)			ca. 2.000 e.v.t.
decentraliseret kommunisme		gensidighed	dialektisk materialisme	efter 2.000 e.v.t.

1) Nogen har deraf draget den konsekvens, at man som marxist helt må undlade at skrive førkapitalismens historie (f.eks. Jørn Hansen i Den Jyske Historiker 6, 1976). Det mener Niels Henrik Pedersen ikke. Hele hovedmassen af hans afhandling er et forsøg på at systematisere produktions- og tilegnelsesformer i 6 førkapitalistiske samfund. Dette empiriske arbejde medfører nyttige modifikationer af de indledende formuleringer.

2) Jeg har gennemgået denne debat i en artikel om studiet af den antikke produktionsmåde i DJH 5-6, 1973. Henrik Horstbøll har imidlertid præciseret distinktionen derhen, at modsætningen mellem primitivister og modernister primært var en *ideologisk* modsætning om holdningen til de gamle samfund, mens modsætningen formalister/substantivister eksplicit går på det *metodiske* problem, som optager mig her.

3) En god videnskabsteoretisk begrundelse for denne fremgangsmåde med rod i både Marx og Weber er givet af Jürgen Kocka i bogen: »Sozialgeschichte« Frankfurt. 1977, s. 28 og s. 86.

4) Efter afslutningen af manuskriptet er udkommet et nummer af Den jyske Historiker, som fortsætter periodiseringsdiskussionen. Blandt de mange spændende indlæg skal jeg særlig nævne Henrik Horstballs og Peter Weigelts artikel (s. 43–78)

5) Dokumentation for disse synspunkter findes hos Asger Christensen og Peter Aaby i deres efterskrift til F. Engels: Familiens, statens og privatejendommens oprindelse. 1977 s. 206–207, s. 210ff.

6) Når jeg taler om, at samfund er blevet kapitalistiske, skal dette ikke forstås bogstaveligt; der er slet ikke tale om, at England var et gennemført kapitalistisk samfund hverken i 1600, 1800 eller for den sags skyld i dag. Samfundsformationer er altid en (kronologisk) samtidighed af (historiske) usamtidigheder, d.v.s., at forskellige forhold og institutioner befinder sig på vidt forskellige »udviklingstrin«, er underkastet kapitalens akkumulationstvang i vidt forskelligt omfang. Universiteterne var udtryk for et rent feudalt organiseringsprincip op til styrelsesloven i 1969 og er stadig langt fra underkastet kapitalen og det statslige centrale bureaukrati.

Hvad jeg mener med, at den kapitalistiske udviklingsproces er blevet irreversibel, er den post festum konstatering, at kapitalforholdet blev selvbevægende (selvprocesserende), at udviklingen ikke blev stående på et handelskapitalistisk stade (som i Nederlandene) eller ligefrem gik »baglæns« som i Spanien og Norditalien.

Det er også værd at bemærke sig, at vi daterer den industrielle revolution i England til o. 1780. Men det betyder blot, at *dele* af *én* industri (tekstilindustrien) foretog skridtet fra formel til reel subsumtion, dvs. maskinisering af arbejdsprocessen. Det første tidspunkt vi her er ude efter, er begyndelsen på en *tendens*, som først meget sent bliver dominerende (man kan sige, at den kapitalistiske akkumulationstvang allerede fra 1600/1800 *determinerer* fortsat kapitalistisk udvikling uden helt at *dominere* samfundet i kvantitativ forstand). Fuldt udfoldet kapitalisme kendes overhovedet ikke (og kan logisk set måske slet ikke forekomme); mange teorier opererer med, at kapitalen kun kan reproducere sig selv som socialt system i asymmetrisk sameksistens med (dvs. ved udbytning af) ikke-kapitalistiske samfund og institutioner.

Alt dette er ret uafklaret, men givet er det, at et samfund som den danske nationstat først kan siges at have taget det endelige skridt til kapitalismen i og med industrialiseringen fra 1950 (samtidig med at *kapitalismens begyndelse* skal sættes tidligere end almindelig antaget til o. 1830).

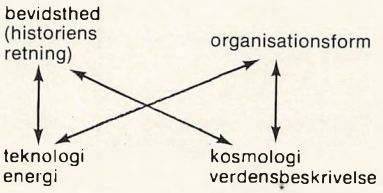
7) En meget klar fremstilling af dette findes hos Øyvind Østerud: Utviklingsteori og historisk endning. Oslo 1978 s. 176–79 i en teoretisk konsistent kritik af Barrington Moores forklaringsparadigme.

8) Sammenhængene mellem de forskellige betragtninger af produktionsmåden.

Ingredienser:

1. energiform/natur
2. teknologi (produktivkræfter)
3. produktionsinstitution og udviklingsform (økonomi)
4. politisk-social organisationsform
   a. tilegnelsesform
   b. magtudøvelsesform
5. Juridisk form
6. tankeform
   a. bevidsthed/historiens retning/ forholdet til naturen
   b. kosmologi eller verdensbeskrivelse

Sammenhæng:

økonomisk institution
juridisk form
politisk-socialt
system

tilegnelses-
form

magt-
udøvelses-
form

Internationale kontakter

I formandsberetningen, der blev fremlagt på generalforsamlingen i oktober 1979, handlede et afsnit om foreningens internationale kontakter. Det uddybes lidt nærmere i de følgende to artikler.

Henrik Skovgaard Nielsen har deltaget i en konference om nye tendenser i historieundervisningen. Han trækker nogle linjer bagud til forskellige, skiftende tendenser i historieundervisningen siden anden verdenskrig og vurderer de nyere tendenser (tværfaglighed, mikro- og makrohistorie) i historieundervisningen herhjemme i lyset af udenlandske erfaringer og forsøg.

Johan Bender fortæller om et seminar i Lillehammer. Emnet var her, hvorledes verdensproblemer behandles i undervisningen.

Henrik Skovgaard Nielsen

Historie i ungdomsuddannelserne – internationalt set

I maj måned dette år afholdtes i den sydtyske by, Donaueschingen, en international konference, arrangeret af Europarådets særlige udvalg for internationalt kulturelt samarbejde. Emnet var: New Trends in History Teaching in Upper Secondary Education. Jeg deltog som dansk repræsentant i konferencen og skal her give et kort sammendrag af seminariets hovedresultater.

Når jeg finder det relevant at videregive mine indtryk, hænger det først og fremmest sammen med, at man i den danske uddannelsesdebat i høj grad mangler det internationale aspekt. I U-90 for eksempel er det yderst begrænset, hvad der er medtaget af internationale erfaringer og forskningsresultater, for nu at udtrykke det behersket.

Tidligere møder

Europarådet har tidligere bevilget penge til afholdelse af internationale møder om historieundervisning, og hvis man læser rapporterne fra disse møder, får man et meget godt billede af historieundervisningens rolle i de europæiske lande efter 2. Verdenskrig.

I perioden lige efter krigen tales der meget om historieundervisningens vigtighed som opdragende element, i demokratiets og tolerancens ånd, med stor vægt på mellemfolkelig forståelse.

Fra begyndelsen af 60'erne skifter tyngdepunktet fra dette over til en større vægt på problemløsning som historieundervisningens legitimering, og i mange lande finder man et mønster, hvorefter eleverne konfronteres med historiske kilder, og

hvor behandlingen af disse kilder sættes i fokus.

Den sidste rapport før mødet i år stammer fra 1971, og det gennemgående tema var her faget historiens udsatte position i uddannelsessystemet. De pessimistiske beretninger fra næsten alle lande gik ud på, at faget var på vej ud som undervisningsfag, i fagtrængslen udkonkurreret dels af andre fag, dels inkorporeret i nye tværfag. Lærerne følte sig i en defensiv position.

Det turde være indlysende, at der er en tæt sammenhæng mellem samfundsudviklingen og uddannelsessystemet i almindelighed og historieundervisningen i særdeleshed. Jeg skal ikke her prøve at udrede dette forhold[1]), men blot påpege, at fordi sammenhængen er så klar netop for faget historie, var det på baggrund af 70'ernes samfundsudvikling på forhånd spændende at få en måling af fagets internationale temperatur i dag ved et sådant møde mellem eksperter fra mange lande.

Forskelle mellem landene

Hver deltager udarbejdede før mødet en oversigt over tendenser og problemer i sit eget lands historieundervisning indenfor de videregående skoleuddannelser. Disse oplæg og oplysninger på seminaret giver først og fremmest indtryk af stor forskellighed mellem landene, ikke mindst mellem Nord- og Sydeuropa, men også af store overensstemmelser mellem især Danmark, Forbundsrepublikken, England og Holland. Også Sverige og Norge burde inddrages i mønsteret, men når disse lande falder lidt udenfor, skyldes det først og fremmest, at debatten her er meget sparsom. Det synes, som om den stærke statslige styring i forbindelse med stive fagforeningsstrukturer gør en debat meget vanskelig. I det følgende vil jeg derfor først og fremmest inddrage oplysninger og indtryk fra de lande, vi bedst kan sammenligne os med.

Det er naturligvis altid en fare ved sådanne seminarer, at det kun er skrivebordsgeneraler og soldater i den allerforreste front, der optræder, og at de kun giver indtryk fra en debat og en undervisning, som omfatter et lille mindretal af progressive. Herved adskiller seminarer sig nok ikke fra megen pædagogisk litteratur. Men det blev understreget – og i noget omfang fulgt – at det, der havde interesse, var gennemsnitsundervisning. Jeg tror, at det billede, jeg fik, i det store hele svarer til de faktiske forhold.

Tendenser i historieundervisningen for de 16–19-årige

Det viste sig hurtigt, at der kunne vises en række fælles tendenser i næsten samtlige lande.

For det første var den før omtalte pessimisme afløst af optimisme. Faget er nu ikke længere i fare for at forsvinde – tværtimod er der tale om en styrkelse. Baggrunden for dette er naturligvis samfundsudviklingen i Europa i 70'ernes krise, og er også en reaktion på de resultater, man har set hos unge, der har været igennem en meget sparsom undervisning i historie.

Desuden er der sket en væsentlig forøgelse – i alle lande – af den procentdel af 16–19-årige, som får en uddannelse. Dette har naturligvis også betydet, at unge fra ikke-læsevante miljøer i langt højere grad får en »Upper-Secondary-Education«, og dette har krævet en omlægning af fagets indhold. Der har derfor været et stort behov for eksperimenter og udviklingsarbejder, noget som især har været prøvet i flere tyske Länder og i de engelske skoler.

Samtidig er interessen for historisk didaktik blomstret voldsomt op og er blevet materialiseret i form af mange stillinger ved universiteter og lærerhøjskoler og i form af et næsten uoverskueligt antal af bøger, tidsskrifter, kurser osv.[2]) Et nyt, anerkendt fag er således blevet etableret.

(Det er forstemmende, at vi i Danmark ikke har ressourcer til at udnytte denne

forskning. Bortset fra medarbejderne ved et lille institut på lærerhøjskolen er der ingen, der fuldtids, professionelt arbejder med historisk didaktik – slet ingen indenfor ungdomsuddannelserne).

Også på det udviklingspsykologiske område foregår der forskning indenfor historiefaget. Allerede i 60'erne begyndte man i Tyskland på at undersøge, hvilke emner der med fordel kunne tages op med de forskellige aldersgrupper, og der foregår nu – også i England – forskning i de nok så vigtige områder: *Hvordan* kan man med fordel belyse forskellige eller samme emner for forskellige aldersgrupper? Hvilket abstraktionsniveau kan man forvente hos unge på »Upper Secundary Level«? I hvilken aldersgruppe kan unge tænke i makrohistoriske baner? Hvad betyder inddragelsen af det omgivne samfund for unges historieopfattelse?

Baggrunden for disse undersøgelser er en utilfredshed med den hidtidige Piaget-inspirerede forskning, som i højere grad har beskæftiget sig med *resultatet* af en opdragelse/undervisning end med potentialer hos børn og unge.

Makro – mikro – mezzo

Mødets leder – den norske fredsforsker, Erik Rudeng, som for øjeblikket for det norske undervisningsministerium indsamler oplysninger om historieundervisningen i verden i dag – formulerede en anden tendens med ordene: Der vil i de kommende år være en tendens mod mere mikrohistorie, mere makrohistorie og mindre mezzohistorie.

Disse noget upræcise slagord dækker over en udvikling, som vi allerede er godt i gang med i Danmark.

Med mikrohistorie menes, at det nære, det eleverne umiddelbart kender til, vil danne udgangspunkt for en række emner: lokalsamfundets historie, familiernes historie, børn og unge menneskers levevilkår i tidligere perioder, kvindernes position i fortiden. Der er en tydelig tendens bort fra udelukkende at beskæftige sig med politisk historie og henimod det, man kunne kalde arbejdets historie, de daglige fornødenheders historie, kvindehistorie, ligesom fordelingen mellem forskellige samfundsgrupper af arbejdets resultater tages op.

Nye materialer og kildegrupper inddrages, ikke mindst »oral history«, dvs. samtaler og interviews med familie, med andre samfundsborgere, ikke mindst med ældre mennesker, om deres oplevelser og erfaringer.

Dette kan imidlertid føre til at historien splittes op i en række enkeltstående emner, der kan få karakter af rariteter. Derfor er der en erkendelse af, at det samtidig er nødvendigt, at *makro*historiske perspektiver inddrages, dvs. emnerne må sættes i udviklingsperspektiv, således at historieundervisningen også får det dynamiske aspekt med. Også større overordnede teorier om samfundets udvikling må med, således at de unge mennesker får et indtryk af det, man lidt upræcist kan kalde historiens drivkræfter og hele diskussionen om, hvad dette begreb omfatter.[3])

Når Rudeng taler om mindre »mezzohistorie« mener han, at fremstillingen af perioder og emner i uproblematiserende og overhøringer af samme bør forlades. Også her er udviklingen allerede godt i gang.

Tværfaglighed

Der er opsamlet et rigt mål af erfaringer med historie i tværfaglig sammenhæng.

Europarådet afholdt i 1976 et seminar med emnet tværfaglighed, hvor man mere generelt opsummerede erfaringer.

På seminaret i Donaueschingen hørte vi om tværfaglig undervisning i forskellige tyske Länder. Længst er man gået i Hessen, hvor man i 1971 i skolerne introducerede et tværfagligt, projektorienteret program, de såkaldte »hessische Rahmanrichtlinien«[4]), som har været afprøvet i

landets skoler op gennem 70'erne.

I England har man mange steder arbejdet tværfagligt (det engelske system er stærkt decentraliseret, således at det er svært at få et overblik, men omrejsende inspectors følger udviklingen og kunne berette derom), og i Holland er erfaringerne ved at blive summeret op i en doktordisputats, som skal indleveres ved lærerhøjskolen i Nijmegen.

Fra alle sider blev der udtalt en meget stor skepsis med hensyn til resultaterne:

I rapporten fra Europarådseminaret hedder det i konklusionen: »Interdisciplinary work can be a minefield for the optimistic and unwary because there is a widespread tendency to underestimate, and even overlook, the complex managerial side of interdisciplinary work.«[5])

I Hessen har man opgivet at arbejde efter »Rahmanrichtlinien« på grund af dårlige erfaringer, og den engelske situation svarer til det negative billede den engelske undervisningsdirektør, Roy Wake, tidligere har beskrevet i Uddannelse[6]) om, at tværfagligt arbejde ofte ikke er andet end »uendelig opportunisme . . ., der opdynger emne efter emne, projekt efter projekt, som i elevernes øjne må fremstå som en bunke usorterede, tilfældige stumper.«

Det føromtalte hollandske doktordisputats vil munde ud i samme konklusion, ifølge forfatteren, som deltog i seminaret i Donaueschingen.

Det betyder *ikke,* at man ville afvise tværfagligt samarbejde og tværfaglige ingredienser i undervisningen. Tværtimod fremhævedes det (som i Roy Wakes artikel i Uddannelse), at der også var en række gode erfaringer, hvor arbejdsforholdene omkring projekterne havde været tilfredsstillende. Ligeledes var det klart en almindelig opfattelse, at en række emner nødvendigvis må behandles tværfagligt. Det billede, der fremstår, viser, at man har opgivet tværfag som tryllemiddel, og som det, der kan være det bærende element i undervisningen.

Tværfaglige projekter kan og skal anvendes, men det kræver betydelige ressourcer til lokaler med de rigtige faciliteter, til tid til lærernes forberedelse, deltagelse og efterbehandling, til materialer og til at der gives de unge muligheder for at komme ud i samfundet. Hvis disse ting ikke opfyldes, fører det ofte til dilettanteri, kandestøberier og frustrationer hos de unge og lærerne.

Lærerfrihed

Det skal også fremhæves, at der var enighed om, at det mest spændende arbejde, med den mest givtige og fremadrettede undervisning og de livligste diskussioner, forekom i de lande, hvor rammerne er bredest. Det var tydeligt, at der var mest at berette fra England, visse tyske Länder og (i al beskedenhed) Danmark.

Nødvendighed af internationalt udblik

Jeg skal slutte med en opfordring til uddannelsesplanlæggerne og politikerne gående ud på, at man afsætter midler (jeg ved godt, at der skal spares, men alligevel) til, at vi her fra Danmark kan indhente erfaringer og ideer fra andre lande. Det kan virke lidt provinsielt, at vi her planlægger på livet løs, når en række af problemerne og ideerne har været afprøvet – med gode og dårlige resultater til følge – hos vore nærmeste naboer.

For historie i ungdomsuddannelserne vil jeg, foruden de allerede omtalte konklusioner, pege på, at der for eksempel i Rheinland/Pfalz fra i år er indført historieundervisning med samme curriculum for alle 16–19-årige, i England er der et større »School Council Project«, med afprøvning af en række emner og materialer for ungdomsuddannelserne, og at der i Holland også laves forsøg af denne art.

Der foregår formentlig forsøg af tilsvarende art i andre fag. Det må være en oplagt

fordel for vore planlæggere, at sådanne forsøg bliver fulgt.

I U-90 er vinduerne blevet åbnet i en lille sprække. Det vil nok være en fordel for alle, hvis vi begynder at lukke dem op.

NOTER

1) Der kan af danske bidrag til denne diskussion henvises til artikler i tidsskriftet Historievidenskab, til artikler i NOTER om historie og undervisning (udgivet af Foreningen af gymnasie- og HF-lærere i historie) samt til Torntoft, Manniche og Østergaard, Historieopfattelse og samfundsudvikling. Skoleradioen 1978.
2) Oversigt over den tyske debat findes bl.a. i Karin Herbst, Didaktik des Geschichtsunterricht zwichen Traditionalismus und Reformismus, Hannover 1977, i tre artikler i tidsskriftet Geschichte in Wissenschaft und Unterricht, juli-september 1977, samt til den løbende debat i det nye tidsskrift, Geschichtsdidaktik, Probleme, Projekte, Perspektiven fra Schwann Verlag.
3) Dette aspekt er her i landet behandlet i NOTER OM HISTORIE OG UNDERVISNING nr. 49, og er blevet diskuteret livligt i de følgende numre.
4) En god oversigt over indholdet findes i Glaser, Geschichte als Schulfach im Zeitalter des Systemkritik. Indlægget er optaget i Karl Pellens, Didaktik der Geschichte. Wissenschaftlische Buchgesellschaft 1978.
5) Interdisciplinarity in Secondary Education. Artiklen findes i Europarådets publikation, Innovation in Secondary Education in Europe. 1979.
6) Uddannelse nr. 8 1978.

Johan Bender

Verdensproblemer i europæiske klasseværelser

I slutningen af juli 1979 afholdt CCC (Europarådets Council for Cultural Cooperation) et seminar i Lillehammer. Emnet var »World problems: approaches, problems and methods.«

I seminaret deltog 30 lærere fra 14 lande i Europa. Det var fortrinsvis historie- og samfundsfagslærere, og de fleste repræsenterede gymnasieniveau. Der var dog også andre fag, ligesom der deltog enkelte lærere fra grundskole, seminarium og universitet.

Inden kursus havde kursusledelsen fra hver deltager modtaget en redegørelse for, hvilke muligheder det pågældende lands undervisningsvejledning giver for at behandle »world problems«, og for hvorledes det gøres. Disse rapporter var tilgængelige, og de blev yderligere uddybet af de enkelte deltagere under gruppemøder.

Arbejdsformen

Arbejdsformen var foredrag arrangeret af Europarådets undervisningsafdeling, det norske Statens lærerkurs og FN-sambandet. Efter foredragene var der oplæg til diskussion i grupper. Grupperne var faste under hele kursusperioden. Det viste sig at være en god disposition i betragtning af, at deltagerne havde meget forskellig baggrund og forudsætninger.

I løbet af kursusugen fik man således lejlighed til at få et godt indblik i de forskellige landes undervisningssystemer. Den

sidste dag resumerede gruppesekretærerne diskussionerne, og de er senere blevet rundsendt til deltagerne.

World problems

Professor O'Connors fra School of Oriental and African Studies, London University, startede seminaret med en oversigt over forskellige world problems, og den rolle de kunne spille i undervisningen.

Han nævnte blandt andet befolkningseksplosionen i den tredje verden, energi- og ressourceproblemer, nationalisme, race- og mindretalsproblemer, menneskerettigheder, våbenkapløb og afrustning.

Oplægget beskæftigede sig mere med, *hvorfor* det var vigtigt og nødvendigt at beskæftige sig med disse problemer i undervisningen, end med *hvordan* det kunne lade sig gøre; dette skete under de følgende dages foredrag og diskussioner.

Gruppediskussionerne viste, hvor forskelligt begrebet »world problems« blev opfattet eller prioriteret i de forskellige nationale grupper. For de engelske lærere syntes mindretalsproblemer således at være væsentlige; ikke alene spiller disse problemer en stor rolle rundt omkring i verden, men også i England selv. Ellers drejede debatten sig fortrinsvis om problemer vedrørende den tredje verden.

Foredragene

Der var udmærkede foredrag med gode oplæg til diskussioner af Asbjørn Eide fra Det norske fredsforskningsinstitut om menneskerettigheder, af Erik Nord fra Det norske institut for internationale spørgsmål om forholdet mellem de rige og de fattige lande samt af Finn Holden, der er gymnasielærer og lærebogsforfatter, om undervisningsmetoder vedrørende internationale problemer. Endelig var der forelæsning og optræden af den svenske free-lance pædagog, Håkon Wall.

Håkon Wall

Han har udgivet lærebøger om pædagogik og om forholdet mellem u- og i-lande. Han er noget af en pædagogisk boheme og meget inspirerende. Hans foredrag under kursus afspejlede klasseundervisningssituationer, og de var alt andet end kedelige.

Oplevelsesmomentet er centralt i Håkons undervisning. Teorierne bliver hele tiden levendegjort ved eksempler, tegn og tegninger på tavlen, illustrerende billedeksempler via »overhovedfremkastningskassen«, dramatisering, anekdoter, fingerede samtaler mellem Adam Smith og Karl Marx; Håkon, Lenin, Keynes, etc.

Det var ret skønt at overvære, og selv om det er halsløs gerning at ville forsøge at efterligne, gav det alligevel stof til eftertanke og til diskussion i grupperne. Var det pop eller pædagogik? Hvor meget skal vi konkurrere med underholdningsbranchen?

Der er ingen tvivl om, at vi med vores teoretiske universitetsbaggrund har godt af en gang imellem at overveje, hvordan vi kan sælge vores vare. Det er et formidlingsproblem, der ikke bliver mindre med den stigende, brede tilgang til gymnasiet og den stigende konkurrence fra underholdningsindustrien.

Der var god inspiration at hente hos Håkon Wall. Han har i øvrigt været på optræden i nogle danske gymnasier, ligesom han har været vist i dansk TV. Foreningen bør nok have ham in mente – ligesom formidlingsproblemet.

Gruppediskussionerne

De pædagogiske nøgleord »tværfagligt samarbejde« og »projektorienteret undervisning« var vel kendte i de øvrige deltagerlande (interdisciplinary and projectorientated teaching!), ligeledes de vanskeligheder der er forbundet med det. Det er naturligt, at de globale problemer bliver behandlet i samarbejde mellem en række fag. Jeg har indtryk af, at engelske skoler er kommet ret langt i denne retning; vi fik mange engelske eksempler på en integreret

undervisning som den, der foregår som forsøg på nogle af vore gymnasier.

Der var naturligvis enighed om betydningen af at behandle globale problemer i undervisningen, men nogle deltagere fremhævede, at det er vigtigt, at eleverne først forstår deres egne omgivelser og samfunds problemer, før de giver sig i lag med de fjernere problemer, og at undervisningen så vidt muligt tager udgangspunkt i deres egen situation.

Selv fremhævede jeg vigtigheden af at forstå de aktuelle verdensproblemer i et historisk perspektiv. Dette vandt især genklang hos historielærere fra Holland og Belgien, der arbejder meget bevidst med de lange linjer i historien. En af dem havde medbragt nogle lærebøger skrevet ud fra et makrohistorisk synspunkt. Det så godt ud – selv på flamsk.

Os og de andre

Udover at få ideer og inspiration til sit arbejde er disse internationale kontakter også tilfredsstillende på en anden måde. Når man som dansker får indblik i, hvorledes andre landes undervisningsvejledninger og læseplaner i historie fungerer, bliver man nemlig virkelig klar over, hvor tilfredse vi historielærere her i landet skal være med vores bekendtgørelse af 1971. Nok kan der være detaljer, hvis hensigtsmæssighed vi kan diskutere, men det bærende princip, vores metode- og undervisningsfrihed, kan vi ikke nok som påskønne. Det har en meget gavnlig indvirkning på arbejdet i klasserne. Det forstår man, når man taler med kolleger fra andre lande, der er bundet af mindre brugervenlige bestemmelser.

Vi er nok det land, der er bedst stillet (længst fremme). I en sådan grad, at de fremmede kan have svært ved at tro, at det virkelig kan være sandt. Og det er forståeligt, når man hører, at f.eks. i Grækenland bruges den samme lærebog over hele landet, og at kildesamlinger er et næsten ukendt fænomen. Selv i nabolandene Norge og Sverige er undervisningsfriheden noget mere begrænset; der foreskrives ikke bestemte lærebøger, men nogle er særligt autoriserede/anbefalede af skolemyndighederne.

Der er meget at lære, når man er i internationalt selskab, men også egne værdier at besinde sig på, fordi de åbenbart ikke skal tages for naturgivne. Det kunne være helt anderledes.

Kort afslutningskommentar

Brynhild Sirevåg og Sverre Okkenhaug fra Statens Lærerkurs under Det Kongelige Kirke- og Undervisningsdepartement og Carole Reich fra Europarådets School Education Division havde tilrettelagt et godt kursus, der blev en oplevelse for deltagerne. Der blev arbejdet hårdt hele ugen, idet aftenerne også blev inddraget til diskussioner. En udflugt i omegnen af Lillehammer blev der dog lejlighed til, ligeså til en fin afslutningsfest, hvor hver nation havde frembragt et festligt indslag.

Mange aktuelle verdensproblemer har deres oprindelse i europæernes møde med de fremmede verdensdeles befolkning under og efter de store opdagelser. Allerede samtiden har fornemmet dilemmaet og givet udtryk for en ambivalent holdning. Herom har Johan Bender skrevet et digt. Det viser europæerens dobbelte natur: det aktive, udadvendte og det kontemplative, indadvendte. Erik Thorsen har tegnet det europæiske Janus-hoved.

EUROPÆERE

Af Johan Bender
Tegning: Erik
Thorsen

Vasco da Gama passerede forleden
Kap det gode Håbs forbjerg
fuld af forventning

Fra den nye verden
vender Columbus hjem
med papegøjefjer i hatten

Magellans fem skibe lægger strædet bag sig
fra stavnen skuer kaptajnen
Det store stille havs vidder

Filippinernes giftpile hviner

Sidste skib når i havn uden ham
en jordomsejling rigere og lidt krydderi
på tilværelsen

I sit stille kammer henfalder Dürer
i Melancholi

Hvilken sær færden
med sokort kvadrant ogsektant
for at finde en verden
hvor ubekendt

En undersøgelse af elevforudsætninger i 1. g

Jørgen Husballe

I august 1978 modtog vi de første elever, som var blevet undervist efter den nye folkeskolelov. Nogle havde haft, andre havde ikke haft historie i 8.-9. klasse. Foreningen foranstaltede i den anledning en undersøgelse af elevforudsætningerne hos disse 1. g'ere.

Den nye folkeskolelov

I august 1976 trådte den nye folkeskolelov i kraft. Realafdelingen blev afskaffet, og historie havde ikke længere den samme plads på skoleskemaet. Hvor der tidligere havde været afsat 2 timer til historie i 1. og 2. real, og for nogle elever tillige 2 timer i 3. real, var der nu kommet en ordning, som gjorde historie til et valgfag i 8. og 9. klasse, dvs. historie skulle konkurrere med 15–20 andre fag om de få elevtimer, der var tilbage, efter at de obligatoriske timer var besat (+ tysk for de elever, der skulle i gymnasiet). I stedet for historie i 8.–9. klasse var der indført et nyt fag, samtidsorientering.

1. g – august 1978

I august 1978 fik vi i gymnasiet de første elever, som var et produkt af denne folkeskolelov, eller mere præcist, af undervisningen i de nye 8. og 9. klasser. Mange af eleverne havde ikke haft historie siden 7. klasse, og for dem, som havde haft faget, var undervisningen lagt om. Resultatet måtte være, at der var tale om et andet elevmateriale, som skulle i gang med et treårigt historieforløb i gymnasiet.

Foreningen besluttede i den anledning at iværksætte en landsomfattende undersøgelse af vore kommende elevers tidligere erfaringer eller mangel på samme vedrørende historieundervisningen.

Undersøgelsens tilrettelæggelse og metode

Undersøgelsen blev lavet ved hjælp af et spørgeskema, som skulle uddeles og besvares af 1. g eleverne i en af de første timer. Spørgsmålene på spørgeskemaet koncentrerede sig om, i hvilket omfang eleverne havde haft historie i 8. og 9. klasse? Hvad de i så fald havde beskæftiget sig med? Hvordan undervisningen var lagt til rette? Hvorledes eleverne havde oplevet historieundervisningen? og om de uden for skoletiden beskæftigede sig med historie? Omtrent de samme spørgsmål blev stillet til eleverne fra 3. real, så en sammenligning af de 2 elevgrupper var mulig.

For at sikre en rimelig repræsentativitet, samt en hurtig og let kontakt til de deltagende lærere/skoler, blev undersøgelsen foretaget på de skoler, hvor bestyrelsesmedlemmerne, regionssekretærerne og indlederne ved fagligt-pædagogisk kursus var ansat. Målet var ca. 1000 elevsvar, og det skulle der være en rimelig chance for at få på de 22 skoler, der var udtaget til at deltage i undersøgelsen. På skolerne skulle spørgeskemaet anvendes i en 1. g sproglig og en 1. g matematisk.

Hvilke elevforudsætninger er vi interesseret i?

Ved tilrettelæggelsen af undersøgelsen måtte vi gøre os klart, hvilke elevforud-

sætninger vi ønskede at få belyst gennem vore spørgsmål. Vi valgte som tidligere nævnt at koncentrere spørgsmålene om, hvorledes eleverne havde oplevet forskellige sider af historieundervisningen. Derimod fandt vi det ikke hensigtsmæssigt at stille egentlige »vidensspørgsmål«. Som den nye folkeskolelov er udformet, er det klart, at langt fra alle elever har hørt om Griffenfeld m.m. Derfor undlod vi bevidst at stille den slags spørgsmål. (En sådan »videnstest« vil være mere relevant ved starten af et konkret undervisningsforløb, hvor svarene straks kan diskuteres på klassen, og evt. bruges som en motiverende faktor, evt. også få indflydelse på planlægningen af forløbet).

19% af eleverne havde haft historie i 8.–9. klasse

Langt de fleste skoler, som var blevet opfordret til at deltage i undersøgelsen, returnerede skemaerne (kun 3 skoler svigtede). På 19 gymnasier (7 fra Jylland, 6 fra Øerne, 6 fra København) blev der afgivet i alt 922 elevsvar. Fordelt efter det klassetrin, eleverne kom fra, ser resultatet af undersøgelsen således ud:

515 elever kom fra 9. klasse (56%)
385 elever kom fra 3. real (42%)
22 elever kom fra »andet« (2%)

Af de 515 elever fra 9. klasse havde de 99 haft historie som valgfag, altså 19% af 9. klasse eleverne (dog var der enkelte af disse, der kun havde haft historie i enten 8. eller i 9. klasse).

Disse tal kan sammenlignes med tallene på landsplan for historie som valgfag. Dette tal var i følge en artikel i Folkeskolen 1978 nr. 7 (s. 340) 3,7 procent for 9. klasserne i skoleåret 1977–78.

Vi har således i 1. g modtaget elever med klart »boglige« tilvalg, i hvert fald for histories vedkommende. Dette er måske ikke overraskende, men forskellen i procenttallene er vel forbløffende stor.

Der er tale om store regionale forskelle i tallene fra undersøgelsen. I Sorø har 48% af 9. klasse eleverne haft historie som valgfag, mens det i Køge og Vordingborg kun var tale om 4%. (NB. disse tal bygger naturligvis på meget få elevsvar – ca. 25).

Interessen afgørende for valg af historie

I undersøgelsen var eleverne blev bedt om at begrunde, hvorfor de enten havde valgt historie eller havde undladt at vælge faget. Spørgsmålet var formuleret som et »åbent« spørgsmål, eleverne blev således ikke »lokket« til at afgive bestemte svar.

Ved optællingen lod svarene sig systematisere i en række kategorier. Af de 99 elever, der havde valgt historie, var der 92, som angav en begrundelse. Af disse anførte 76 »interesse for faget«, altså over 80%. 12% anførte som begrundelse for valget, at det var sket for at stå bedre rustet i gymnasiet.

Af de 416 elever fra 9. klasse, som ikke havde haft historie som valgfag, angav 37%, at det skyldtes manglende interesse. Hele 48% anførte, at det var fordi, de havde for mange timer i forvejen, mens 18% som årsag gav, at faget ikke blev tilbudt på deres skole. (Der var andre begrundelser, men disse var de karakteristiske).

I mange 1. g klasser var der således 3 typer af elever, hvad angår deres forudsætninger i faget historie:

- de elever, der kom fra 3. real med en baggrund i realafdelingens treårige historieundervisning,
- de elever, der kom fra 9. klasse, og som først og fremmest af interesse havde valgt historie,
- de elever, der kom fra 9. klasse, der først og fremmest på grund af manglende interesse havde undladt at vælge historie.

De faglige og de motivationsmæssige forudsætninger hos vore nye elever i 1. g må således karakteriseres som vidt forskellige.

Hvad har eleverne beskæftiget sig med?

I spørgeskemaet indgik nogle spørgsmål om, hvilke emner/perioder eleverne havde beskæftiget sig med i realklasserne eller i 8. og 9. klasse? hvilke arbejdsformer, der var blevet anvendt ved gennemgangen? samt hvilke materialetyper, de havde arbejdet med til det pågældende emne?

Svarene på disse spørgsmål er ikke optalt på landsplan. Meningen var sådan set også, at de først og fremmest kunne anvendes i en diskussion på klassen og evt. i den fremtidige planlægning. Af de generelle kommentarer til spørgsmålet fremgår det, at mange klasser har beskæftiget sig med traditionelle emner/perioder (krisen i 30'rne, 2. verdenskrig, den kolde krig), men helhedsindtrykket er, at der er tale om meget forskellige elevforudsætninger, hvad emne/periodevalg angår. Det kan nævnes, at mange af de særudstillinger, der har været arrangeret gennem de senere år (Pompejii etc.), tilsyneladende har været inddraget i undervisningen mange steder. I øvrigt fremgår det af svarene, at mange elever kun i meget begrænset omfang kan huske, hvad de har beskæftiget sig med af emner/perioder, i hvert fald kneb det stærkt med at besvare de pågældende spørgsmål.

Derimod var de 5 spørgsmål, der drejede sig om undervisningens tilrettelæggelse, anvendelse af forskellige materialetyper og elevindflydelse, mere udførligt besvaret. Eleverne, der kom i 1. g fra 3. real, besvarede de samme spørgsmål, så en egentlig sammenligning af de to kategorier af elever var mulig.

Var historieundervisningen problemorienteret?

Om de følgende tal i tabellerne skal det generelt siges, at eleverne havde mulighed for at sætte flere krydser i de enkelte spørgsmål, hvis det svarede til deres erfaringer fra undervisningen. De absolutte tal vil således overskride antallet af adspurgte, ligesom procenttallene, der er udregnet på basis af antal elever i den pågældende kategori, også vil overstige 100%. I øvrigt anføres det stillede spørgsmål, og svarmulighederne fremgår af forspalten.

Spørgsmål: *Hvorledes greb I historieundervisningen an?*

	Historie i 9. klasse		Realafdelingen/ Andet	
	abs. tal	pct.	abs. tal	pct.
Tog udgangspunkt i fremstillingen i en bog	37	37	229	56
Tog udgangspunkt i et historisk problem	26	26	94	23
Vekslede mellem de to former	27	27	87	21
Andet	10	10	20	5
Ved ikke/ Husker ikke	20	20	22	5
I alt	120	120	452	110
	N = 99		N = 407	

Af svarene fremgår det, at der er en klar tendens til, at eleverne fra realafdelingen har følt, at undervisningen tog sit udgangspunkt i en bog (over halvdelen af eleverne kender i følge opgørelsen kun denne form), mens eleverne fra 8. og 9. klasse med tilvalg i historie i langt højere grad har oplevet undervisningen som et fag, hvor man tog udgangspunkt i et historisk problem.

Anvendelse af grundbog, kilder og/eller fremstillinger?

Det er naturligvis af interesse, hvilken slags undervisningsmateriale, vore elever havde benyttet i folkeskolen. Var de blevet undervist efter en grundbog? var der inddraget kilder i gennemgangen? havde der været benyttet flere fremstillinger?

Spørgsmål: *Hvorledes behandlede I som regel et historisk emne/periode?*

	Historie i 9. klasse		Realafdelingen/ Andet	
	abs. tal	pct.	abs. tal	pct.
Læste emnet/perioden i en kronologisk sammenhæng efter en bog	36	37	243	60
Inddrog kilder i gennemgangen	49	49	159	39
Læste flere forskellige fremstillinger om emnet	51	52	141	35
Andet	9	9	24	6
Ved ikke/ husker ikke	16	16	7	2
I alt	161	162	574	142
	N = 99		N = 407	

Tabellen viser, at 9. klasse eleverne for det første satte lidt flere krydser end realafdelingens elever, altså en større materialemæssig variation i undervisningen. Mere bemærkelsesværdig er, at de fleste (60%) elever fra realklasserne anfører, at udgangspunktet har været en bog, mens hovedparten af 9. klasse eleverne siger, at de har arbejdet med kilder og flere fremstillinger.

Er eleverne vant til at blive inddraget i planlægningen af undervisningen?

Den nye folkeskolelov lægger op til øget elevindflydelse på undervisningen. For bl.a. at konstatere omfanget heraf stillede vi 3 spørgsmål vedrørende elevernes indflydelse på valg af emne/periode? på udvælgelsen af materiale? på formuleringen af arbejdsopgaver?

Spørgsmål: *Hvem valgte de emner/ perioder, som klassen beskæftigede sig med?*

	Historie i 9. klasse		Realafdelingen/ Andet	
	abs. tal	pct.	abs. tal	pct.
Læreren og eleverne i fællesskab	58	59	139	34
Læreren	30	30	270	66
Eleverne	20	20	33	8
Anden mulighed	1	1	7	2
Ved ikke/ Husker ikke	13	13	0	0
I alt	122	123	449	110
	N = 99		N = 407	

Spørgsmål: *Hvem fremskaffede materialet til historieundervisningen?*

	Historie i 9. klasse		Realafdelingen/ Andet	
	abs. tal	pct.	abs. tal	pct.
Eleverne blev taget med på råd ved udvælgelsen af materialet	32	32	68	17
Læreren kom med det materiale, som skulle benyttes	62	63	318	78
Eleverne fremskaffede selv dele af materialet, f.eks. avisudklip	33	33	97	24
Anden mulighed	3	3	10	2
Ved ikke/ Husker ikke	12	12	4	1
I alt	142	143	497	122
	N = 99		N = 407	

Spørgsmål: *Hvem formulerede arbejdsopgaverne til de emner/perioder, som I beskæftigede jer med?*	Historie i 9. klasse		Realafdelingen/ Andet	
	abs. tal	pct.	abs. tal	pct.
Arbejdsopgaverne stod i bogen	16	16	71	17
Læreren og eleverne drøftede arbejdsopgavernes udformning	27	27	61	15
Læreren lavede arbejdsopgaverne	58	59	264	65
Eleverne udarbejdede arbejdsopgaverne	16	16	26	6
Anden mulighed	8	8	24	6
Ved ikke/ Husker ikke	8	8	3	6
I alt	133	134	449	116
	N = 99		N = 407	

Vedrørende *valg af emne/periode* er der store forskelle. 2/3 af eleverne fra realafdelingen anfører, at det var læreren, der foretog dette valg, mens kun lidt under 1/3 af 8.-9. klasses eleverne gav dette svar. Her er det i langt højere grad sket i fællesskab mellem lærere og elever, for ca. 1/5's vedkommende har det været eleverne, som foretog valget.

Hvis vi antager, at undersøgelsen på dette punkt fortæller noget karakteristisk for de kommende elever, så kan vi altså forvente, at vi fremover vil modtage elever, der i langt højere grad end tidligere har været med til at vælge emner/perioder.

Vedrørende fremskaffelse af *undervisningsmateriale* ses en lignende tendens, omend ikke så udtalt. For begge elevgrupper gælder det dog, at det fortrinsvis er læreren, der har fremskaffet undervisningsmaterialet, men elevernes inddragelse i denne proces har været størst hos 8.-9. klasse eleverne.

Det sidste spørgsmål om elevernes inddragelse i undervisningens tilrettelæggelse, nemlig vedrørende *formuleringen af arbejdsopgaver*, viste, at ca. 60% af eleverne i begge kategorier svarede, at det gjorde læreren. – Her er der dog også en tendens til, at eleverne fra 8.-9. klasse har været inddraget i højere grad end eleverne fra realafdelingen. Dog er forskellen mellem de 2 slags elever mindst i dette tilfælde.

Nogle generelle konklusioner vedrørende elevernes indflydelse på undervisningen tilrettelæggelse må blive, at den er størst ved valget af periode/emne. Ved valg af undervisningsmateriale og formulering af arbejdsopgaver har det fortrinsvis været lærerens opgave, omend mange elever har været inddraget i denne proces.

For alle 3 spørgsmåls vedkommende er det 8.-9. klasses elever med historie som valgfag, der har haft den største medindflydelse.

Skal vi drage nogle konsekvenser af

dette ved introduktion af faget i 1. g og ved den videre planlægning, må vi altså gøre os klart, at:

- mange elever ikke har haft historie i 8. og 9. klasse (det vil dog kun gælde et par år endnu),
- at de, der har haft historie, i mange tilfælde har læst andre emner/perioder, end eleverne i realafdelingen,
- at disse elever i langt højere grad end tidligere har haft medindflydelse på planlægningen af undervisningen.

Man kan som historielærer i gymnasiet nok begræde det første forhold, men må så til gengæld glæde sig over det sidste.

I hvilket omfang indeholder samtidsorientering historisk stof?

For at få et indtryk af, i hvilket omfang historie blev inddraget i undervisningen i samtidsorientering, stillede vi to spørgsmål. Den procentvise svarfordeling er angivet i oversigten nedenfor. Da der kun kunne gives et svar er totaltallet lig med 100%.

Spørgsmål: *Undervisningen i samtidsorientering kan indeholde stof fra mange fag, bl.a. historie. Arbejdede du i samtidsorientering med emner, der kun bestod af historisk stof?*

Hertil svarede:

- 16% ja,
- 79% nej,
- 5% ved ikke.

Eleverne var også blevet bedt om, at angive emnet i tilfælde af et ja. Af de 16% af eleverne, der anfører, at de har arbejdet med historiske emner, gives der mange forskellige eksempler på emner. De flest nævnte var 2. verdenskrig, (14 stk.), dernæst Kina, (5 stk.).

Spørgsmål: *I hvilket omfang synes du historisk stof blev inddraget i undervisningen i samtidsorientering i 8. og 9. klasse?*

Hertil svarede:

- 1% i meget høj grad,
- 5% i høj grad,
- 33% i nogen grad,
- 42% sjældent,
- 15% aldrig,
- 5% ved ikke.

Svarene på dette spørgsmål tyder på, at historie ikke er blevet inddraget i det nye fag særlig meget, eller i hvert fald har eleverne ikke oplevet det således.

Det skal afslutningsvis fremhæves, at man skal være forsigtig med at bygge særlig meget på svarene af netop disse to spørgsmål. Samtidsorientering var et nyt fag i folkeskolen, og undervisningsvejledningen blev udformet så sent, at den end ikke forelå, da den nye folkeskolelov trådte i kraft.

Hvis man foretager en lignende undersøgelse i de kommende år, må man imidlertid være opmærksom på denne side af elevernes forudsætninger for at arbejde med faget historie. Hvorledes er den historiske dimension blevet inddraget? En sådan undersøgelse vil desuden give et indtryk af, i hvilket omfang et enkelt fag blev tilgodeset i en tværfaglig sammenhæng.

I hvilket omfang beskæftiger eleverne sig med historisk stof uden for skoletiden?

For at belyse dette forhold stillede vi en række spørgsmål, der skulle fortælle noget om elevernes aktivitet. Da man på 4 skoler desværre »misforstod« optællingsproceduren, bygger disse resultater på svarene fra 15 klasser. Den procentvise svarfordeling ser således ud på de 3 typer af elever:

Spørgsmål: *I hvilket omfang beskæftiger du dig med historie/historiske emner i din fritid, altså uden for skolen?*

a) 9. klasse med historie som valgfag

	ofte	af og til	sjæl-dent	al-drig	ved ikke
	%	%	%	%	
a. Går på museum	5	49	43	3	
b. Besøger arkæologiske udgravninger, kirker og lignende	5	41	43	11	
c. Læser bøger om historiske emner	18	39	36	6	
d. Læser artikler i aviser og tidsskrifter om historiske emner	23	46	24	5	
e. Ser udsendelser i TV om historiske emner	28	53	17	3	
f. Har medvirket ved rekonstruktion af historiske ting, f.eks. bopladser, gamle redskaber og lignende	0	9	9	83	
g. Har medvirket ved arkæologiske udgravninger	0	3	3	94	

b) Elever fra 9. klasse uden historie

	ofte	af og til	sjæl-dent	al-drig	ved ikke
	%	%	%	%	
a. Går på museum	1	33	51	15	
b. Besøger arkæologiske udgravninger, kirker og lignende	1	28	50	29	
c. Læser bøger om historiske emner	7	39	43	41	
d. Læser artikler i aviser og tidsskrifter om historiske emner	12	47	45	29	
e. Ser udsendelser i TV om historiske emner	16	51	26	7	
f. Har medvirket ved rekonstruktion af historiske ting, f.eks. bopladser, gamle redskaber og lignende	0	2	10	87	
g. Har medvirket ved arkæologiske udgravninger	0	0	0	100	

c) Elever fra real-afdelingen

	ofte	af og til	sjæl-dent	al-drig	ved ikke
	%	%	%	%	
a. Går på museum	3	30	51	15	
b. Besøger arkæologiske udgravninger, kirker og lignende	1	19	47	34	
c. Læser bøger om historiske emner	9	33	30	27	
d. Læser artikler i aviser og tidsskrifter om historiske emner	7	50	30	13	
e. Ser udsendelser i TV om historiske emner	23	50	22	5	
f. Har medvirket ved rekonstruktion af historiske ting, f.eks. bopladser, gamle redskaber og lignende	1	3	7	90	
g. Har medvirket ved arkæologiske udgravninger	0	0	2	98	

Ud fra disse tal kan der vel læses nogle tendenser:

- Det er navnlig de historiske udsendelser i fjernsynet, der tiltrækker elevernes opmærksomhed. Af alle elever svarede godt 1/5, at de ofte så disse udsendelser, ca. halvdelen sagde, at de gjorde det »af og til«.
- Mange anførte ligeledes, at de læste artikler om historiske emner.
- Besøg på museer og ved historiske »mindesmærker« skete i et vist omfang, men kunne slet ikke konkurrere med TV og de historiske artikler.

Ser vi på de 3 typer af elever, er der en klar tendens til, at 8. og 9. klasse eleverne med historie som valgfag er langt mere aktive på disse felter, end de, der ikke har valgt historie, (mens realafdelingens elever placerer sig i midten).

Dette forhold bør sammenholdes med, at interessefaktoren spillede en afgørende rolle for, om eleverne valgte historie i 8. og 9. klasse eller undlod at vælge faget. De, der valgte historie, gjorde det i stort omfang ud fra en interesse for faget. Det er tillige de elever, som udviser den største historiske interesse uden for skoletiden. Det kan måske ikke overraske, men kan måske fortælle en del om vore 1. g's elevers meget forskellige indstilling og interesse for faget. En forskel der er blevet større ved fagets (midlertidige) bortfald i 8. og 9. klasse som obligatorisk fag.

En ny undersøgelse over det samlede forløb i folkeskolen?

Vi sagde oprindelig, at undersøgelsen ville blive gentaget i august 1979. Det blev den ikke, da det på dette tidspunkt lå klart, at historie i følge Marienborg-aftalerne påny ville blive obligatorisk fag i 8. og 9. klasse. Arbejdet med at udforme bekendtgørelsen er, så vidt vides, startet, men langt fra afsluttet.

Problemet er der dog stadig, men har ændret karakter. Bekendtgørelsen for gymnasiet er uændret, selv om historieundervisningen er lagt om i folkeskolen. Eleverne møder med andre forudsætninger end tidligere.

I en evt. fremtidig undersøgelse ville det være relevant at undersøge, hvilken historieundervisning en bestemt elevgruppe havde haft gennem hele forløbet i folkeskolen, altså i 3.–5. klasse, hvor faget ofte læses sammen med geografi og biologi, i 6. og 7. klasse, hvor det skal være skemalagt som et selvstændigt fag, samt i 8. og 9. klasse, hvor vi altså afventer den nye bekendtgørelse om faget. Der vil således blive tale om en slags forløbsundersøgelse af historieundervisningens indhold. Den kunne evt. også omfatte undervisningen for de 16–19-årige, hvad enten der er tale om en fortsat skoleuddannelse på gymnasiet/på HF eller på handelsskolerne. På de tekniske skoler og på EFG-kurserne kan en sådan undersøgelse hurtigt foretages, da historie ikke indgår på timeplanen.

En sådan undersøgelse må, som tidligere nævnt, også omfatte samtidsorientering. Hvilke emner beskæftiger man sig med? Hvordan? og i hvilket omfang kan det siges at tilgodese den historiske dimension, som eleverne og samfundet vel nødig vil være foruden.

KURSUSANMELDELSER

Kursus i vikingetidens historie

I slutningen af sommerferien afholdtes der kursus i vikingetidens historie. Kursus, der var arrangeret af Jørgen Husballe og Børge Pugerup, fandt sted i dagene 30. juli til 2. august på Vejle Idrætshøjskole.

Når et gennemprøvet emne som vikingetiden på forhånd kunne vække stor interesse, skyldes det i hvert fald hos undertegnede det, at oplægget antydede både formidling af den nyeste forskning, som det i hverdagen kan knibe at følge med i, præsentation af TV-bånd og film til undervisningsbrug og endelig muligheden for at se, hvordan andre tilrettelægger og udfører en historisk ekskursion.

Den sidste dag var afsat til præsentation og diskussion af pædagogiske problemer i undervisningen i emnet, samt præsentation af forskellige projekter indeholdende metodisk progression for både gymnasium og HF.

Mandag eftermiddag orienterede programsekretær Piet van Deurs, der har specialiseret sig i udsendelser om vikingetiden, dels om de juridiske og tekniske muligheder m.h.t. benyttelse af materiale fra D.R., og dels om det forarbejde og de arbejdsmuligheder, der er til stede under tilblivelsen af udsendelserne. Naturligvis så vi eksempler på nogle af hans optagelser. Både Jellingeudsendelserne, men især »Hvad nyt fra Vorbasse krigshavn« synes anvendelig, evt. som afslutning på et forløb om vikingetiden, idet der her antydes nogle historiske sammenhænge, som forskerne langt fra er enige i. De skulle nok kunne give anledning til livlig debat i en klasse, samtidig med, at man kunne få fastslået noget om vikingetidens administration og tekniske kunnen og derigennem få berørt emner, som elever ikke prioriterer særlig højt, når de argumenterer for valg af vikingetiden som periode.

Hele tirsdagen var afsat til arkæologen Else Roesdahls og historikeren Inge Skovgaard-Petersens orientering om den nyeste forskning i vikingetidens historie.

Else Roesdahls oplæg tog udgangspunkt i nye undersøgelser, hvor dendrokronologien har været anvendt, bl.a. ved Fyrkat, Dannevirke og Ravninge-broen. Dendrokronologien giver langt præcisere dateringer (± nogle få år) end C-14 metoden, og disse undersøgelser kunne tyde på, at en del af vikingetidens store bygningsværker (Dannevirkesystemet, Hedebys halvkredsvold, Jellinge, Ravningebroen, volden ved Århus, trelleborgene) kan dateres til tiden omkring Harald Blåtand.

Dette, kombineret med Tage E. Christiansens undersøgelser, der tyder på, at det har været, om ikke umuligt, så særdeles vanskeligt at sejle til trelleborgene, tolker Else Roesdahl i retning af, at Dan-

mark allerede under Harald Blåtand har haft en stærk kongemagt med ret udbygget centraladministration. Trelleborgene, både Fyrkat og Aggersborg ligger perfekt placeret for den jyske hærvej, kunne således være tvangsborge med idenrigske mål, og en del af vikingetidens bygrundlæggelser kunne være sket ved kongebud.

Inge Skovgaard-Petersen var ikke enig med Else Roesdahl i hendes tolkninger af kongens magt på så tidligt et tidspunkt. Trelleborgene tolkede hun ikke som udtryk for kongens magt, men som kongens behov for magt. Byerne mente hun snarere end at være opstået på grund af kongebud, at være opstået på grund af handel (Pirennes tese). Selv om hun ikke ville afvise, at tvangsrydninger ved grundlæggelse af nye landsbyer kunne finde sted, så mente hun snarere de skyldtes naturlig trang på grund af befolkningstilvækst.

Det viste sig at være en særdeles god idé at have sammenbragt to forskere med forskellige hypoteser, idet der på dette grundlag fremkom livlige diskussioner. Ovenstående korte sammenfatning yder naturligvis ikke nogen af forskerne fuld retfærdighed, men skal blot antyde, at der er spændende resultater på vej om Danmarks situation i vikingetiden.

Om onsdagen fandt ekskursionen til Hedeby sted. Jørgen Husballe var leder, og kunne, på grund af sine mange erfaringer med disse ture, komme med gode forslag til tilrettelæggelse og udførelse af denne ekskursion. Hvis man tænker på at tage af sted med en klasse, bør turen lægges på et tidspunkt, hvor der ikke er løv på træerne, idet udsynet, især ved halvkredsvolden, men også mange steder ved Dannevirke, hindredes af det tætte løv.

Torsdag formiddag ledede Arne Hentze og Karl Johan Hemmersam en diskussion om pædagogiske problemer i forbindelse med undervisning i vikingetidens historie. Udgangspunktet var dels fremlagte projekter til gymnasium og HF, dels en historisk sammensætning af uddrag af forskellige børnebøgers behandling af emnet. Et spændende initiativ, som formentlig vil kunne give bonus i en 1. g, i samarbejde med dansk.

Når selve diskussionen faldt lidt mat ud, skyldtes det formentlig en kombination af træthed efter heldagsekskursionen med efterfølgende festmiddag, men måske ligeså meget, at de præsenterede forløb havde taget højde for næsten alt, hvad man kunne forestille sig at arbejde med i emnet.

En diskussion om muligheden for at inddrage vikingetiden i et lange linier forløb mundede ud i, at det skulle være muligt, vel især, hvis man, som det efteruddannende element i kurset lagde op til, lod elevernes behov dækkes ind gennem deres arbejde med udenrigspolitik og handel, mens lærerne fik lejlighed til at trække en linie fra landsbygrundlæggelserne og centraladministrationens udvikling hen til middelalderens feudalsamfund.

En sammenfattende vurdering af kursus må være, at dette var særdeles vellykket både med hensyn til det faglige og det pædagogiske udbytte. Dette hænger især sammen med, at det er lykkedes for Husballe og Pugerup at få præciseret over for de tre foredragsholdere, hvad der skulle tales om, således at de på udmærket vis supplerede hinanden. Lige så vigtigt forekommer det at være, at alle tre havde tid og lyst til at deltage, så længe de positivt kunne bidrage med indlæg i debatten. Selv om foredragene her var koncentreret om halvandet døgn på grund af ekskursionen til Hedeby, er det et spørgsmål, om man ikke også på andre kurser skal foretrække et begrænset antal foredragsholdere, der har tid og lyst til at være med, frem for at satse på mere fortravlede »navne«?

Tove Lund/Tom Sinding

Tværfagligt efteruddannelseskursus i renæssancen

Fuglsøcentret, 26.–29. september 1979

Kan der opstilles et rimeligt entydigt renæssancebegreb, der er egnet som fælles styrende idégrundlag i et fagligt samarbejde i gymnasiet? – Dette spørgsmål havde kursets faglige leder, *Jørgen Zeeberg*, stillet i centrum for de tre dages aktiviteter på Fuglsøcentret ved Knebel på Mols. Kurset viste, at det er vanskeligt at finde et entydigt fælles idégrundlag. Til gengæld vendte kursusdeltagerne hjem med en god portion faglig inspiration, der nok skal overvinde den opståede forvirring omkring, hvad renæssance egentlig er for noget.

Kurset skulle omfatte fagene historie, dansk, musik, formning og fysik. Vanskeligheder ved tilrettelæggelsen bevirkede imidlertid, at fysik måtte udgå. De samme vanskeligheder havde ansvaret for, at flere af de faglige foredragsholdere var med på afbud. – Det havde man ikke behøvet at fortælle. Så havde deltagerne såmænd ikke lagt mærke til det. Der var nemlig tale om fem fagligt kompetente indlæg, hvis engagement virkede smittende på tilhørerne.

På denne baggrund var det til at bære, at kursusprogrammet kom ud meget sent. Der var et meget begrænset materiale med, man kunne forberede sig efter, men så slap man jo for den dårlige samvittighed over, at man ikke havde haft tid til at læse alle tingene igennem.

Indlæggene fra de fire fags repræsentanter demonstrerede, at det er temmelig forskelligartede problemer, der arbejdes med i de forskellige fag. Lektor *Hans Juul Petersen* præsenterede et historiespeciale fra sin gymnasieundervisning, »Hovedfaser i Firenzes historie fra senmiddelalder til renæssance«. Det væsentlige ved renæssancen var her overgangen fra feudalisme til kapitalisme. Firenzes opblomstrende handel og industri i 1100-, 1200- og 1300-tallet skabte baggrund for en borgerlig revolutionsbølge, der berøvede den adelige overklasse dens traditionelle herredømme. Højdepunktet i udvikling blev nået 1378–1382, hvor uldarbejderne (»ciompi«) efter en opstand overtog ledelsen i Firenze. I bymiljøet skabtes for en tid et demokrati, hvilket var udtryk for noget højst moderne. Det afgørende stød til omvæltningen i malerkunst og arkitektur skulle ifølge Juul Petersen findes i forlængelse af denne udvikling. Med det medicinske principat fra 1434 var det hele forbi.

Alex Wittendorff fra Københavns Universitet understregede, hvordan en lang række forskere har sat spørgsmålstegn ved renæssancebegrebet, som vi kender det fra Jacob Burckhardts formulering fra 1860: En enhedsbetonet periode karakteriseret ved en særegen ånd, hvor udviklingen af individet er det vigtigste punkt. Burckhardt var liberal, og han er navnlig blevet angrebet af marxister, katolikker og middelalderforskere. Wittendorff sammenkædede renæssanceproblemet med overvejelser over både Europas økonomiske udvikling, de store opdagelser, reformation og modreformation samt den demografiske udvikling, og han førte os fra Italien rundt i hele Europa. Det lykkedes ham derved at ryste den sikkert alt for fir-

kantede opfattelse af renæssancen, som de fleste af os havde med hjemmefra.

Professor *Michel Olsen*, RUC, tog på danskfagets vegne udgangspunkt i en erotisk trekant fra Boccaccios Il Decamerone (1348–53). I middelalderens litteratur var personerne langt mindre aktive end hos Boccaccio. Hans personer, elskere og elskerinder især, arrangerer selv situationer, og vi møder hos ham mennesket overladt til sig selv. Det er den demokratiske borgertradition, den dristige kapitalisme og individualismen, der her hyldes.

Museumsinspektør *Niels Jessen*, Rosenborg, lod renæssancearkitekturen starte med Brunelleschis hittebørnshospital fra 1421. Firenze var arkitekternes øvelsesplads i ungrenæssancen indtil ca. 1450, hvorefter det pavelige Rom blev centrum. Renæssancearkitekturen karakteriseredes ved sine linjer, overflader, sluttede former, mangfoldighed og klarhed, modsat barokkens maleriske virkning, dybde, åbne form, enhed og uklarhed.

Endelig gennemgik lektor *Jesper Jacobsen*, Århus Universitet, renæssancemusikken ved hjælp af nodeeksempler og grammofonplader. Musikforskerne er ikke enige om nogen periodeafgrænsning eller begrebsdefinition. Noget væsentligt ved renæssancemusikken er, at man frigør sig fra kirkelige autoriteter, afmystificerer tonesproget og begynder at lave musik beregnet for tilhøreren snarere end for udøverne. Polyfonien var en overgang ved at blive afskaffet, fordi den var »uklar«, men den blev reddet bl.a. ved Palæstrinas indsats (o. 1560).

Foredragene med tilhørende spørgsmål og diskussioner varede fra ankomsten onsdag aften og til fredag middag. Derefter skulle trådene samles i et gruppearbejde, hvor de enkelte grupper var sammensat på tværs af fag. Der skulle laves tværfaglige undervisningsprojekter. Den pædagogiske intention fra kursusledelsens side var vel, at grupperne selv skulle klare den vanskelige opgave at skabe en eller anden form for ny enhed ud af kaos. Det var ikke nemt. Indlæggene havde jo demonstreret et temmeligt differentieret spektrum af opfattelser af renæssance, ikke mindst m.h.t. hvilken tidsmæssig ramme, der skulle anvendes. Måske kunne man med fordel have inviteret en eller anden idéhistoriker, der med et overordnet synspunkt kunne have hjulpet os lidt på vej. Der var dog nogenlunde enighed om, at følgende punkter kunne fungere som fælles baggrund: bykulturen, sækulariseringen, interessen for individet og det tekniske og videnskabelige nybrud. Historie og formning kunne måske arbejde inden for en fælles ramme geografisk og tidsmæssigt – ca. 1350–1550, men dansk og musik måtte have en noget videre ramme for at kunne give en undervisning et rimeligt indhold.

En enkelt gruppe brød ud og præsterede i stedet for et undervisningsprojekt et fikst og færdigt program for en 6-dages ekskursion til Firenze. Nogle deltagere fik herved løst et umiddelbart presserende problem.

Mols Bjerge og Fuglsøcentret er en dejlig ramme om et kursus. Det var med til at skabe den afslappede og kollegiale atmosfære, som prægede dette kursus. Den traditionelle afslutningsfest fredag aften bød bl.a. på en til lejligheden skrevet festsang af Bender, gruppevis opførelse af renæssancetableauer, god mad og vin m.v. Kritik: Centret serverede fransk vin. Det burde have været italiensk, f.eks. Chianti.

Man kom ikke hjem fra dette kursus med noget færdigt til eleverne, derimod nok med lyst til sammen med kolleger fra andre fag at gå i gang med at løse problemer omkring et tværfagligt kursus i renæssance.

Fritz Tandrup

Moderne landbrugsforhold i national og international belysning

5.–7. november 1979

I samarbejde med LOK – Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed – der hører under Landbrugsrådet, afholdt de faglige foreninger for samfundsfag og historie de ovennævnte dage et efteruddannelseskursus på landbrugets komfortable kursusejendom »Kollekolle« ved Værløse.

Kurset var koncentreret omkring de aktuelle landbrugsproblemer, erhvervet står overfor såvel udadtil som indadtil. Om et egentligt udviklingsforløb var der på dette kursus ikke tale, men når så mange historikere alligevel deltog, skyldes det næppe alene, at fagkombinationen historie-samfundsfag jo er ret almindelig, men også at faget historie har afsat 20% til samfundskundskab.

Nævnt i den rækkefølge, de forekom på kurset, blev følgende emner præsenteret, først ved et mundtligt foredrag, der virkede som oplæg til gruppearbejde, der atter resulterede i en plenumdiskussion:

1) *Landbruget i EF-perspektiv* (vicedirektør Klaus Bustrup). Det blev her fastslået, at skønt EF's landbrugspolitik bygger på ideen om et fælles marked med fælles priser og med en fælles solidaritet, var der mange vanskeligheder landene imellem. Dette skyldes, at mens prissiden fastsættes centralt i Bruxelles, er omkostningssiden et nationalt anliggende, og her indgår, at landbrugsstrukturen i de enkelte lande stadig er ret så forskellig, samt at de sociale og politiske følger påvirker landenes beslutninger. Trods de store vanskeligheder skønnede Bustrup, at Danmark p.g.a. sit effektive landbrug havde fordel af EF-samarbejdet, men man fornemmede, at der lå store problemer forude, nemlig ved en kommende optagelse af Grækenland, Spanien og Portugal i et udvidet EF.

2) *Landbruget i et samfundsøkonomisk perspektiv* (ktch. Ib Skovgaard) virkede i sit oplæg som et forsvar for det moderne danske landbrug, der indtjente mange kroner til den betrængte samfunds- og statskasse. Det er ikke her stedet at gå i detaljer, men i diskussionen viste det sig, at landbrug og gymnasiefolk nok havde hver sin måde at anskue tallene på. Som eksempel kan nævnes antallet af direkte beskæftigede, det antal, hvis erhvervseksistens afhænger af den nuværende landbrugsproduktion samt endelig den (umålelige?) multiplikatorvirkning alt dette i øvrigt har på samfundsøkonomien.

3) *Andelsvirksomhedernes tilpasning til 80'ernes udfordringer* (sekr.chef H. Hasle Nielsen). Andelsvirksomhederne var i denne sammenhæng produktionssiden i dansk landbrug (mælk, smør, flæsk m.m.), der som fællesorgan har Andelsudvalget. Foredragsholderen lagde ikke skjul på, at den teknisk-økonomiske udvikling havde ændret noget på de principper, de gæve bønder i Hjedding fik nedskrevet i 1882. Koncentrationstendenserne betød, at vejen fra bund til top var blevet lang, og derfor optrådte der nu repræsentantskaber mellem det enkelte medlem og bestyrelsen. Under diskussionerne blev spørgsmålet om forholdet mellem eksperterne og de folkevalgte landmænd taget op, hvem be-

stemte egentlig? At også andelsbevægelsen selv var opmærksom på dette problem, ses ved, at man i samarbejde med SUC (Esbjerg) har iværksat et forskningsprojekt herom.

4) *Driftsøkonomiske betragtninger omkring generationsskiftet i landbruget* (vicedir. J. Fløystrup Jensen) blev på en særdeles sober måde gennemgået ud fra de problemer en nyetableret landmand (og ikke mindst hans kones indtægt!) står overfor. Financieringsmulighederne blev behandlet, og i diskussionen blev problemerne omkring de store stigninger i ejendomspriserne (20% pr. år) samt de fristelser, dette kunne rumme for nogle, måske for investeringsivrige landmænd (jfr. det nyligt afholdte protestmøde i Herning, LR-80) taget op.

Kursets slutpunkt var et »pressemøde« med husmand Chr. Sørensen (vicepræsident i Landbrugsrådet). Her blev alle de politiske spørgsmål, som var dukket op i løbet af foredragene, stillet til en person som både kunne og ville besvare dem. Nøgleord under dette møde var: familiebrugets fremtid, den hurtige kapitalisering inden for landbruget, ferskvareterminalernes konsekvenser for landbosamfundet, de *økologiske* problemer som et *økonomisk* landbrug medfører, men meget mere blev omtalt.

Samlet bedømt var der tale om gode udspil i debatten, sådan som landbruget ser dem – og ønsker, at vi andre skal se dem. Hos kursusdeltagerne var der vel en tilbøjelighed til at se tingene i et videre perspektiv, som vores uddannelse og jobs lægger op til. Det kunne undertiden give anledning til misforståelser, men den »positive dialog« var så absolut dominerende. Der blev på kurset *ikke* udarbejdet undervisningsforløb, hvilket en del følte som en lettelse. Fra LOK's side blev der ikke lagt skjul på, at man fremover ønskede et fastere og mere struktureret samarbejde end de »sodavandsbesøg«, man undertiden havde oplevet (vist især fra folkeskolen). Fra kursusdeltagerne blev der fremsat ønsker om gymnasierelevant undervisningsmateriale, d.v.s. mere problematiserende stof.

I en anmeldelse af denne kursusform må det spørgsmål rejses, om Foreningen fremover bør deltage i kurser, der arrangeres af erhvervs- og interesseorganisationerne? Under den forudsætning, at Foreningen har medindflydelse på kursernes indhold, er svaret e.m.m. et klart ja. Mange af de kløfter og fordomme, der nok har eksisteret mellem erhvervs- og skolefolk, har ofte vist sig at bunde i ukendskab til den anden parts situation og arbejdsvilkår. Alene derfor er denne kursusform et fremskridt. At kende hinanden er en forudsætning for at forstå hinanden. En sådan forståelse for i dette tilfælde landbrugets situation er selvsagt ikke ensbetydende med en accept, og på dette punkt viste kursusdeltagerne sig fuldt kvalificerede m.h.t. at forholde sig kritisk til de præsenterede oplæg samt disses præmisser!

Skulle denne omtale have fristet en og anden læser til at gå i gang, er landbrugets adresse: LOK, Vesterbrogade 6 D, 5. sal, 1620 København V. Tlf. (01) 14 35 43.

Torben Hansgaard

Museet i undervisningen

I forbindelse med foreningens generalforsamling i Odense d. 5/10 i år blev der afholdt to efterårsmøder; det andet af disse fandt sted om formiddagen d. 6/10 og havde titlen »Museet i undervisningen«. Det var tilrettelagt i samarbejde med undervisnings- og oplysningsafdelingen ved Odense Bys Museer. Mon alle ved, at sådanne afdelinger findes ved museerne over hele landet? Jeg vidste det ikke.

Den talstærke deltagerskare blev delt ind i 4 grupper omkring hvert sit emneområde: 1) Fyns oldtid 2) Tiden omkring bondereformerne 3) Vore oldeforældres tid – tiden omkring 1900 4) Spillet om Nigeria, og hver gruppe begav sig ud i byen til det sted, hvor Odense Bys Museer har materiale til emnet (for gruppe 4's vedkommende i form af en særudstilling). Det kan lyde, som om arrangementet havde størst nytteværdi for lokale lærere; men dets sigte pegede langt videre og var af stor generel interesse.

Jeg var selv heldig at komme i den mest søgte gruppe 3 – perioden kort før 1900 står bestemt højt på historieundervisningens hit-liste i øjeblikket.

Museumspådagog Jens Th. Uldall indledte gruppens drøftelser med at berette om Odense Bys Museers samarbejde med skolerne (især folkeskolerne, kun i et enkelt tilfælde et gymnasium), og vi fik indtryk af, at museernes undervisnings- og oplysningsafdeling kunne klare alt: udlån af genstande, indkøb efter ønske, arrangering af udstillinger på skoler, leverance af skriftligt materiale i klassesæt, indretning af interiører efter behov o.s.v. Alt sammen med direkte sigte på anvendelse i undervisningen og stort set uden udgifter for skolerne, bortset fra forbrug af lærernes arbejdstid (fritid?), idet de havde været inddraget på alle stadier: planlægning, udførelse og efterbehandling. Uldall så meget gerne en lignende levende kontakt med gymnasieskolerne og afæskede os svar på, i hvilken retning vore behov gik; i løbet af kort tid skulle der afleveres forslag til aktivitetsudvidelser i de kommende år til de bevilgende myndigheder, og der skulle i denne forbindelse være mulighed for at knytte museumspædagoger med gymnasieerfaring til museerne. Det lød forjættende: en sand Aladins hule af muligheder syntes at åbne sig for den, der blot ville sige til. På dette tidspunkt slog Helmer Jørgensen koldt vand i blodet på alle med en meget jordnær karakteristik af gymnasiets historielærere som museale ignoranter.

I den efterfølgende drøftelse var der stor interesse for i højere grad at benytte sig af museerne, og mange så dette som en mulighed for at gøre historieundervisningen mere håndgribelig til gavn for de mange elever fra ikke-boglige miljøer, der nu søger i gymnasiet, og hvis vanskeligheder med at finde fodfæste i en udelukkende abstrakt og teoretisk undervisning vi alle kender. Det var langt vanskeligere at nå frem til en konkret beskrivelse af, hvordan museerne kunne inddrages – vi måtte erkende, at vi ved for lidt om mulighederne. Samtidig kunne vi vanskeligt forestille os, at den *enkelte* lærer ville prioritere mu-

seumsbenyttelsen højt nok til at indgå i et så omfattende samarbejde med museernes personale, som vi forstod, at folkeskolelærerne gør. Til at råde bod på vores grundlæggende uvidenhed fandt vi, at efteruddannelsesarrangementer var stærkt tiltrængt, meget gerne i lokalt regi. Foreningens regionsstruktur kunne f.eks. udnyttes til sådanne arrangementer, ligesom muligheden af at supplere regionssekretærerne med en eller kontaktpersoner til de lokale museer syntes oplagt. Det største arbejde med at formidle museumstilbuddene til gymnasierne burde imidlertid ligge hos undervisnings- og oplysningsafdelingerne og løses af fast tilknyttede medarbejdere med erfaring fra gymnasieundervisning i historie.

Fra de øvrige grupper rapporteredes bl.a. om en række spændende undervisningsprojekter om landbrugssamfundet med titlerne:

skoleforhold i 1700 og 1800-tallet
social forsorg i 1700 og 1800-tallet
dagligliv og familieliv ca. 1780–1890
arbejdsprocesser og produktion

Også disse tilbud udnyttedes især af folkeskolen, men syntes med udbytte at kunne anvendes i gymnasiet. Den pågældende gruppe (nr. 2) havde under sine drøftelser været inde på de samme problemer som gruppe 3 og pegede på stort set de samme løsninger.

Der ligger således her et hidtil noget forsømt område, som den nyvalgte bestyrelse bør tage op, idet en central styring nok er nødvendig, i hvert tilfælde i indledningsfasen. Ligeledes må GL gøres opmærksom på de beskæftigelsesmæssige aspekter i sagen.

Gerda Kjær

Efteruddannelseskursus i Danmarks indre historie efter 1945

Sandbjerg Slot 31/10–3/11 1979

Tilrettelagt af Vilfred Friborg Hansen og Jørgen Granum-Jensen

Det er lykken, når et kursus kommer på det helt rigtige tidspunkt, som her, hvor næsten alle havde fået læst de to nyudkomne Danmarkshistorier: Haue, Jørgen Olsen og Aarup-Kristensens Det Nye Danmark 1890–1978 og Torben Peter Andersens Danmarks og Nordens historie, og hvor man står og vakler mellem, hvordan man skal bruge dem i det stadigt tilbagevendende 3. g stof. Man genopfrisker perioden efter 1945 og får selvfølgelig på et så veltilrettelagt kursus forfatternes redegørelse for udvælgningskriterier, historiesyn og sågar politiske ståsted. Måske

var tiden hertil lige det knappest tilmålte – på den anden side medførte det, at vi fik så præcise svar, at man umiddelbart kan bruge dem. I øjeblikket forekom det også helt rigtigt, at kursusledelsen havde koblet denne »forfatterpræsentation« sammen med et indlæg fra Søren Mørch, om arbejdet med den nye Danmarkshistorie baseret på demografisk og materiel udvikling samt forandringer i bevidsthedslivet. Mørchs synspunkter fascinerede deltagerne så meget, at det meste af spørgetiden og diskussionen kom til at dreje sig herom, uden man blev færdig, og således at de andre, som sagt, måtte fatte sig i korthed; det kunne man måske have forudset, og lagt de to indslag på hvert sit tidspunkt.

Kursusledelsen havde herudover formået Jørgen Henrik Petersen til at give en fin oversigt over de samfundsfaglige problemer i velfærdsstaten, meget skematisk og i et rivende tempo, således at det tjente til en opfriskning og præcisering af alt det, som man godt nok har i baghovedet, men som det er meget værdifuldt at få frem til overfladen, når kurset centrerer så stærkt på deltagernes undervisningsprojekter. Desværre kom Bertel Haarder ikke til at give sit syn på Velfærdsstaten (tågen stoppede al flyvning). Således fik vi ikke den diskussion, der egentlig var planlagt. Et lille suk: hvorfor har man altid så travlt med at sikre sig foredragsmanuskripter til kursusdeltagerne, som vel netop undervejs tager de notater, som de selv har brug for. Hvis foredragsholderne fornemmer denne praksis bindes de ofte meget til manuskriptet, hvad de færreste bliver bedre af, og tilhørerne, der ved, at de rimeligvis får endnu en chance, bliver mindre opmærksomme.

Som et sidste indslag »udefra« fortalte Poul Victor Kjærulff og Finn Olsen om, hvorledes de brugte diasserier som optakt til emner, men også til at strukturere samme – derudover lod de elevers egne oplevelser/holdninger til samfundsproblemer komme frem gennem fotos/dias, som eleverne selv tog. Såre nyttigt fik vi demonstreret det udstyr, der var nødvendigt i mørkekammeret for at kunne praktisere denne undervisningsform.

Og så til det gruppearbejde, der optog det meste af tiden på kurset, og hvortil der blev udleveret en »kildebank« på 190 sider til at supplere det materiale, deltagerne havde medbragt, samt kursusledernes store samling af bøger til perioden (forhåbentlig har de fået al det udlånte materiale tilbage!). På en tilsyneladende tilfældig måde havde man fået sat virkelige funktionsdygtige grupper sammen, hvor årgangene var smukt blandede, og hvor man ikke var sat sammen med folk, man kendte for godt. Det gav som resultat 8 projekter, der tog udgangspunkter så forskellige steder som: arbejdsløsheden, Danmarks internationalisering, velfærd kontra velstand, en samfundsbeskrivelse 1979 og billeder fra hverdagen i slutningen af fyrrene. Takket være ret præcise beskrivelser, er projekterne alle til at efterprøve og gode at have i baghånden til forskellige slags klasser. På selve kurset fik vi den sidste formiddag lejlighed til sammen med en anden af grupperne at gennemdiskutere hinandens projekter – en noget mere tilfredsstillende form end den gamle kalejdoskopiske »tour de force« gennem 30-40 sider.

Ved den endelige evaluering var der stor stemning for, at kurset blev gentaget, om ikke andet for at de 40-50, der havde været uheldige ved lodtrækningen, kunne få en ny chance. Stedet bør så absolut igen være Sandbjerg Slot, hvis indretning, personale, forplejning og omgivende natur simpelt hen skaber den bedst tænkelige ramme, og som det må fremgå af ovenstående, skal kursusledelsen absolut også være den samme.

Finn Ragn-Hansen

Kommende kurser og møder

Redaktionen tilsigter en fast rubrik under denne overskrift. Rubrikken kan fungere som huskeseddel og som orientering om, hvad der foregår i regionerne. Regionssekretærerne opfordres til at sende bidrag inden næste dead-line. Den er angivet på sidste side.

Kursus-oversigt 1980:
Imperialismen – u-landsproblemer:
Sandbjerg Slot 26/2–1/3.
Folkelige bevægelser:
Rødding Højskole 15/7–18/7.
Industrialiseringen i Danmark:
Haraldskær (ved Vejle): 24/9–27/9.

Desuden medvirker historie i to tværfaglige kurser:
Familiens udvikling – fra 1200 til i dag:
1/10–4/10.
Urbanisering.

Desuden forsøges arrangeret en EF-tur sammen med samfundsfag til bl.a. Bruxelles.

Regionalmøde for Nordjylland:
»International politik« med oplæg af E. Reske-Nielsen.
Aalborg Katedralskole, fredag 21/3 1980.
Mødetidspunkt samt tilmeldelsesfrist fremkommer senere lokalt.
(arr.: Niels Jessen, reg.sekr.)

Lokalmøde i Århus-regionen:
En virksomheds historiske udvikling og lokale betydning (bryggeriet Ceres).
En fredag i januar 1980. Tidspunkt meddeles senere.

Regionalmøde i Århus-regionen:
Museumsbrug i undervisningen med oplæg af Lene Bateman.
Moesgård Museum, onsdag 9/4 1980.
(arr.: Birthe Balleby, reg.sekr.)

NYT FRA REGIONERNE

Det decentraliseringsprincip, som bestyrelsen søgte at gennemføre ved det konstituerende møde i oktober 1979, vil blive ført videre ud via regionerne til medlemmerne. Vi håber, at rubrikken »Nyt fra regionerne« kan bidrage til at styrke kontakten og opfordrer såvel regionalsekretærer som faggrupperne ved de enkelte skoler (kontaktpersoner) til at indsende bidrag, som kan have interesse for andre. Opfordringen blev umiddelbart efter bestyrelsesmødet i oktober udsendt til regionalsekretærerne. Vi er glade for to hurtige svar fra regionssekretæren i Århusområdet, Birthe Balleby, og fra én af regionssekretærerne i Københavnsområdet, Lis Henriksen.

Det regionale samarbejde

Som det fremgik af formandsberetningen til generalforsamlingen d. 5/10 d.å., lægger foreningens bestyrelse stor vægt på det regionale samarbejde, og der gøres meget for at styrke samarbejdet mellem gymnasiets- og HF's historielærere på det lokale plan. Det skulle give de enkelte historielærere mulighed for at komme sammen på et mere uformelt plan og drøfte spørgsmål af fælles interesse, og man skulle egentlig mene, at det regionale samarbejde for øjeblikket fik stigende betydning, da midlerne til efteruddannelse forholdsmæssigt bliver skåret ned, og den enkelte gymnasielærers mulighed for at komme på efteruddannelseskurser begrænses stærkt p.g.a. den store tilstrømning til disse kurser. Det kan derfor undre, at interessen for det regionale samarbejde ikke er større – specielt i de to store regioner: Københavns- og Århusområdet.

For at finde frem til mulige årsager til det ringe fremmøde til arrangementer i Århusområdet – kun ca. 10–15% – udsendte jeg nedenstående spørgeskema i marts 1979, og de 20 indkomne besvarelser fordelte sig, som det fremgår af skemaet:

Spørgeskema vedr. historielærernes interesse for regionssamarbejde samt begrundelse for det ringe fremmøde til regionens arrangementer

Sæt venligst kryds i de relevante rubrikker.

1. Årsager til det ringe fremmøde:

Lærernes store arbejdsbyrde i forbindelse med det daglige arbejde?	a.	ja 16	nej 4
Manglende interesse for de emner, der tilbydes? Hvis ja, fremkom om muligt med andre forslag.	b.	ja 1	nej 18
De store geografiske afstande i regionen?	c.	ja 0	nej 19
Regionssamarbejdet er overflødigt? Hvis ja ønskes en begrundelse.	d.	ja 0	nej 19

Andet .....

Kommentarer fra skemaerne:

1. Forslag: Planlægning af møder for et helt år ad gangen, f.eks. planlægningsmøder i april (evt. kombineret med selskabeligt samvær for at stimulere interessen).
2. Mange deltager i forsøgsarbejde rundt omkring på skolerne og deltager aktivt i diskussionerne omkring U-90.

Egne kommentarer: Der er indkommet 20 besvarelser, som nok dækker det aktive element i regionen, selv om der er kommet besvarelser fra andre end de sædvanligvis aktive.

Forklaringen på det ringe fremmøde er fra alle sider den store arbejdsbyrde, kombineret med en beskrivelse af, at historielærerne øjensynligt meget direkte engagerer sig i såvel skolepolitisk som fagpolitisk arbejde.

2. Alternative mødeformer og interesseområder i regionen:

Er du interesseret i, at der oprettes mindre grupper i regionen, som f.eks. kunne behandle fagets fremtidige placering i gymnasiet? Begrundelse for svaret ville være meget ønskværdigt.	a.	ja	nej
		9	6
Vil du i givet fald selv kunne tænke dig at medvirke aktivt i en sådan gruppe?	b.	ja	nej
		9	6
Skulle vi i regionen i højere grad interessere os for emner af tværfaglig og/eller pædagogisk art? Begrundelse:	c.	ja	nej
		14	2
Skulle de »menige« historielærere i højere grad inddrages i arrangementerne i forbindelse med midtvejskurserne, således at man f.eks. overdrog en region at lave midtvejskurset, som det kendes fra andre fag. Dette kunne evt. medvirke til en stigende aktivitet i regionen. Begrundelse:	d.	ja	nej
		10	6

Andre forslag .....

Kommentarer:

ad. a. Begrundelsen for nej-svaret er først og fremmest, at disse mindre grupper vil give lærerne endnu større arbejdsbyrde. Begrundelsen for ja-svaret er 1. grupperne kan bruges til drøftelse af andre retningslinier for faget, f.eks. skriftlig eksamen. 2. at gymnasiet er forældet i sin nuværende form, og at det under alle omstændigheder vil blive lavet om, og så kunne det jo være nyttigt at diskutere fagets stilling og indhold i det fremtidige gymnasium.

ad. c. Langt de fleste er interesserede i, at der lægges mere vægt på det tværfaglige arbejde i gymnasiet, og at dette også gør sig gældende på de kurser og møder, der afholdes blandt historikere. Dog tages der to forbehold:

1. at det ulønnede arbejde for Direktoratet ikke tager overhånd, og at lærernes arbejdsbyrde ikke unødigt forøges.
2. stort behov for tværfagligt samarbejde med historie i en *central position,* dog gøres der opmærksom på een fare: historie må ikke blive støttedisciplin for andre

fag i så stort et omfang, at dets særpræg udviskes, noget som er sket i mange af de forsøg, der har fundet sted.

Stort behov for at diskutere de 16–19-åriges uddannelse i regionen. Vi er pædagogisk dårligt udrustet til at varetage undervisningen i gymnasiet for 40% af en årgang, derfor behov for pædagogiske møder og diskussioner i mindre grupper.

Flere mener, at den traditionelle fagopdeling i gymnasiet er forældet, hvorfor mindre grupper kunne diskutere, hvad der skulle sættes i stedet for, og hvorledes historie kunne indplaceres i denne sammenhæng.

ad. d. 1. *jasvarerne:* ville medføre større aktivitet i regionen, men måtte ikke udvikle sig til regionale prestigeprojekter, de skulle »stille, roligt og ærligt« være noget andet end »verdensmesterkurserne«. Det ville modvirke hierakiet i foreningen samt forbedre kontakten mellem kandidater og vejledere. P.g.a. det store planlægningsarbejde ville det nok være mest praktisk at udpege to skoler ad gangen til at varetage planlægningen af sådanne »midtvejskurser«.

2. *nejsigere:* Direktoratet ville få mere ulønnet arbejdskraft, og vi mere ulønnet arbejde. Lærerkandidaterne er øjensynligt godt tilfredse med den nuværende form, så hvorfor lave den om og risikere noget dårligere? Midtvejskurserne kunne blive af for svingende kvalitet.

Forslag til emner for møder i regionen

Kommentar:

1971-ordningen er nu så indarbejdet, at behovet for impulser vedr. projekter, materiale m.v. stort set er dækket. Problemet er snarere, at markedet er overfyldt med materiale.

Kurser og mødeemner:

1. Hvorledes behandles interperiodialt stof?
2. Diskussion af modeller for inddragelse af »lange linier«.
3. Integration af ekskursioner, museums- og virksomhedsbesøg i undervisningen.
4. Institutionsbesøg: Landsarkivet, Den gamle By, Ceres (tværfagligt med samf. og biologi), Amtscentralen, Moesgaard, kirker og herregårde, Landbomuseet på Gl. Estrup.

Det er givetvis ikke det samme mønster, der tegner sig i alle regioner, og det er mit indtryk, at samarbejdet fungerer meget bedre i nogle af de andre regioner. Årsagerne hertil er måske, at der i områderne København og Århus er større muligheder for kontakt mellem de enkelte skoler, og at der findes så mange aktiviteter af forskellig art, så behovet for det regionale samarbejde ikke synes så stort. Men måske tager jeg fejl, og jeg ville være meget glad for reaktioner på dette indlæg.

Birthe Balleby

Regionalmøde: Jægersamfund

Fredag d. 26. oktober blev der afholdt regionalmøde på Falkonergårdens Gymnasium for det Storkøbenhavnske område. Emnet var Jægersamfund. Der er flere grunde til at vælge dette emne: I forbindelse med debatoplægget i NOTER 49 og den efterfølgende – stadig aktuelle – »lange-linie«-diskussion er jægersamfund blevet nævnt som et naturligt udgangspunkt for historieundervisningen. Til trods for, at 99% af menneskesamfundenes ca. 2 mill. år lange historie har været baseret på jagt og indsamling, må vi erkende, at det er et emne som langt de fleste historikere i gymnasiet står famlende overfor. Det var derfor naturligt at se lidt nærmere på de seneste års udgravninger i Vedbæk. Ikke alene er disse gravfund enestående i Nordeuropa, men for regionens skoler er der her en oplagt mulighed for i forbindelse med et undervisningsforløb at bese gravene i konserveringsværkstedet på Gl. Holtegård (tlf. (02) 80 20 46).

Det blev en utrolig spændende og inspirerende eftermiddag. De tre foredragsholdere arkæologen Erik Brinch Petersen, zoologen Kim Aaris-Sørensen og etnografen Keld Hansen var velforberedte og fangede tilhørerne med deres kompetente indlæg, der gav os indblik i de indhøstede resultater og den nyeste forskning. Alle tre medbragte særdeles instruktive Diasserier – der forhåbentlig engang vil kunne anskaffes til skolerne. Det utal af usikkerhedsmomenter, der knytter sig til undersøgelser af denne art, hvor vi gerne vil vide noget om, hvordan de levede og boede, hvad de spiste og hvor de gik på jagt osv., blev anskueliggjort og underbygget af de tre fagfolks hyggelige ping-pong til hinanden.

Etnografen Keld Hansen trak linien op fra Vedbæks jægersamfund for 5000 år siden til et nutidigt jægersamfund på Grønlands vestkyst. Her lå til gengæld et kæmpemæssigt kildemateriale indsamlet med alt tænkeligt moderne udstyr. Indlægget var i øvrigt et tankevækkende bidrag til diskussionen om vor Grønlandspolitik.

P.S.: Vi var 25 historikere til dette møde, (regionen tæller ca. 300!) Hvorfor kommer I ikke? Vi modtager som altid *meget* gerne ideer til kommende regional- og lokalmøder.

Denne gang gik I faktisk glip af en givende eftermiddag.

Lis Henriksen

Smånoter

Arbejdsmarkedsnyt 2 og 3, ved Chr. Breinholt og Jørgen Christiansen
Kroghs Skolehåndbog A/S

De to foreliggende numre af Arbejdsmarkedsnyt er del af en løbende serie, der i fire hæfter årligt vil »orientere om det danske arbejdsmarked med vægten lagt på udviklingen i arbejdsmarkedslovgivningen og debatten omkring denne.«

Nr. 2 omfatter overenskomstforhandlingerne 1978/79, nr. 3 omfatter som hovedtema arbejdsløshedslovgivningen i foråret 1979.

Som vanligt i disse hæfter er der i tilknytning til temaerne et afsnit med relevant baggrundsstof (love, historiske oversigter), aktuelle artikler fra dags- og fagpressen, aktuelt lovstof vedr. temaet og statistisk materiale, der direkte eller inden for en bredere ramme belyser emnet.

Selv om overenskomstforhandlingerne behandles i nr. 2, skal man af gode, redaktionelle grunde hen i nr. 3 for at finde overenskomstindgrebet i marts 1979.

Hvis man ønsker at bruge dette materiale i samfundskundskab, er det første, der springer i øjnene, materialets allerede historiske karakter. Dette forhold er velkendt fra samfundskundskabsundervisningen, hvorfor det nok en gang skal beklages, at grendelingen vanskeliggør den faglige og pædagogiske, hensigtsmæssige mulighed, at integrere dette stof i historieundervisningen.

Det er med disse to numre f.eks. muligt at foretage en meget alsidig og grundig gennemgang af overenskomstfornyelsen i 1979. Stoffet muliggør selvfølgelig også at udvælge til en kortere undervisningssekvens.

I en grundigere gennemgang vil det f.eks. være muligt som baggrund for »den aktuelle situation« (de aktuelle artikler og love) via lov- og oversigtsstof at gennemgå: Septemberforliget, delingen af arbejdskonflikter i rets- og interessetvister, forligsmandsinstitutionen, arbejdsmarkedets øvrige forhandlingsregler historisk og aktuelt, og endelig statsindgrebene, specielt i 70'erne, incl. det seneste i 1979.

Hvis en grundigere gennemgang vælges, åbner materialet også mulighed for at få afviklet flere samfundskundskabsemner på en gang på grund af emnets tværdisciplinære karakter: økonomi, politiske partiers og interesseorganisationers funktion i det politiske system, massemedierne.

Johan Nielsen

Ode til to afgåede foreningsformænd

Efter generalforsamlingen 5. oktober 1979 måtte bestyrelsen tage afsked med Jørgen Mentz, Thorkild Vejen, Johan Nielsen og Henrik Skovgaard Nielsen. De to sidste har været medlem af bestyrelsen siden begyndelsen af 1970'erne, og har begge været foreningsformænd. Johan Bender holdt ved denne lejlighed en afskedstale for dem, som mundede ud i en ode på hexameter. Bestyrelsen har ønsket at bringe den i NOTER.

Afsked i dag må vi tage med heltene Henrik og Johan.
Begge har forrest i linjen de været som fodrappe formænd.
Opdraget blev de til alskens slags idræt i kredsen om Pallads
Klogskabs og Krigskunsts gudinde, som derfor de kort kaldte K K.
Her blev de oplært til kækt sig at kaste i fagtrængsel-kampen.
K K dem lærte imperialismen blandt fag ej at frygte.
Modigt at kæmpe i PS for fagets placering ved truget, når
gode portioner af efteruddannelsessummer fordeltes.
Således skaffed' de faktisk stor fordel for fag og for kurser.
Også de snakkede åbent og mere med menige lemmer.
Uddelegerede opgaver – førhen flot formands-besørget.
Således opstod god stemning og samarbejdsvilje i rådet.
Johan og Henrik har fortid tilfælles – er dog forskellig'.
Denne er nok mere sindig og hin mere præget af storstad.
Begge de to kvaliteter fortrinlig supplerer hinanden.
Gavner forening og fag, når i fællig de virker i PS og
andre centrale organer i Direktorats- og i faglig regi.
Konstruktiv grundighed hos Johan Nielsen er helt legendarisk.
Hvem husker ikke dengang han »Projekt Feudalisme« fremlagde:
bad os bemærke, at hvad han af Marx og af andre kanoner med
klasserne læste naturligvis kun var på dansk – og i uddrag.
Ærlig beskedenhed prægede stedse din færd, Johan Nielsen.
Overblik lånte vi ofte i rådet af H. Skovgaard Nielsen.
Han kunne huske præcedens i sager fra tiden med K K
– klogskabs og krigskunsts mest kyndige kvinde.
Henrik skar lige igennem og stopped' unødig palaver.
Da han som styrelsesformand sig havde tilbage alt trukket,
kunne vi nye i rådet på Henriks erfaring selv trække.
Således selv tradition du var dog fornyer med udblik til
fremtidens skole – og sådan du skrev om i GS og NOTER.
Styrelsens ideologer har gennem en årrække været
netop de tvende afgåede, velformulerede formænd.

Således husker jeg dengang, jeg første gang opleved' begge.
Det var på efteruddannelseskursus i Ribe i syvti.
Her kritisered' en deltager kraftigt de fremlagte kilder.
Hemmeligt så jeg da, hvordan at K K sig målbevidst nærmed'.
Sine to håndgangne styrelsesfolk Johan Nielsen og Henrik
listigt hun hviskede noget i øret, som straks de fornemmed'.
Derefter kunne man se dem ret indadvendt sidde og grifle.
Senere tog de da ordet; imødegik kraftigt kritikken,
dygtigt med velunderbyggede stridsargumenter og fagter.
To gange tænke sig om gjorde hver, som sig sidenhen dristed'
til med kritik bestyrelsens kurser at klandre, kun klogt i,
alt fra den stund Johan Nielsen og Henrik optrådte med forsvar
velgennemtænkte og helt i Olymperens klassiske ånde.
Denne har rigtignok også besjælet jert virke som formænd,
samtidig med at I satte jert præg på bestyrelsens møder.
Det gik i retning af opgave-demokrati på fabrikken.
Derfor vil vi fra den gamle bestyrelse gerne til slut nu jer takke
ønskende begge et afstresset otiums mødefri glæder.

Johan Bender

Nyt fra bestyrelsen

Generalforsamlingen

På generalforsamlingen i Odense den 5. oktober blev foreningens love revideret, således at antallet af bestyrelsesmedlemmer blev sat op fra 6 til 9 – en kodificering af praksis fra den sidste bestyrelsesperiode, hvor de 3 suppleanter deltog i bestyrelsesarbejdet.

For første gang i mange år var der kampvalg om pladserne i bestyrelsen, idet der var 12 kandidater til de 9 pladser. Mere end 100 medlemmer var mødt op på generalforsamlingen og stemte til valget. Følgende 9 blev valgt til medlem af bestyrelsen: Johan Bender, Vilfred Friborg Hansen, Torben Hansgaard, Lene Hauboe, Harry Haue, Jørgen Husballe, Tove Lund, Steen Nørgaard, Inger Svane.

Desuden valgtes Ole Veibek til 1. suppleant, Hans Peter Jensen til 2. suppleant og Jørgen Albertsen til 3. suppleant.

Om generalforsamlingen i øvrigt henvises til referatet, der udsendes sammen med dette nummer af NOTER.

Konstituering af bestyrelsen

På det første bestyrelsesmøde den 29.–30. oktober konstituerede bestyrelsen sig, og

posterne blev fordelt således:
Formand: *Jørgen Husballe.*
Pædagogisk Samarbejdsudvalg: *Harry Haue.*
Faglig Udvalg: *Harry Haue, Inger Svane.*
Kasserer: *Lene Hauboe.*
Redaktionsudvalget for NOTER: *Johan Bender, Torben Hansgaard, Vilfred Friborg Hansen, Tove Lund.*
Kontakt til Danmarks Radio: *Lene Hauboe.*
Kontakt til regionssekretærerne: *Johan Bender og Torben Hansgaard.*
Forsøgsudvalget: *Johan Bender, Jørgen Husballe, Lene Hauboe, Steen Nørgaard, Inger Svane.*
Kontakt til folkeskolen m.m.: *Jørgen Husballe, Tove Lund, Inger Svane.*
Pressens oplysningsudvalg: *Steen Nørgaard.*
Internationalt udvalg: *Johan Bender* (Europarådet), *Vilfred Friborg Hansen* (de nordiske lande), *Tove Lund* (EF).
Skoletjenesten: *Tove Lund.*
Kontakt til erhvervslivet: *Johan Bender* (Industrirådet og Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste), *Torben Hansgaard* (Dansk Arbejdsgiverforening og Landbrugsrådet) *Tove Lund* (LO).
Arbejdsgruppe for enkeltfags-HF: *Vilfred Friborg Hansen* og *Ole Veibek* (der er 1. suppleant).

Af fordelingen af de enkelte poster kan det ses, at der er forsøgt en decentralisering, således sidder formanden hverken i fagligt udvalg eller i pædagogisk samarbejdsudvalg. Den voksende arbejdsbyrde for formanden gennem de senere år har været hovedårsagen til denne udvikling.

På bestyrelsesmødet blev det ligeledes drøftet, hvorledes decentraliseringen yderligere kunne udbygges til regionssekretærerne og til medlemmerne. Bestyrelsen vil i fremtiden forsøge at holde regionssekretærerne mere orienteret om foreningens aktiviteter, samt inddrage dem i foreningens arbejde, hvor det er muligt, som det er sket ved undersøgelsen af elevforudsætningerne i 1. g, anvendelsen af skoleradio/-TV i undervisningen. De vil ligeledes blive inviteret til at deltage i konferencen om historieundervisningen den 11/1 1980 (se nedenfor). I NOTER vil vi i fremtiden lave en fast rubrik: »Nyt fra regionerne«, hvor regionssekretærerne og medlemmerne kan oplyse om møder, diskussioner, fremsætte ønsker og ideer m.m.

Nye aktiviteter

Bestyrelsen vil i den kommende periode naturligvis fortsætte arbejdet med de problemer og arbejdsområder, som den tidligere bestyrelse beskæftigede sig med (planlægning af efteruddannelseskurser, det regionale samarbejde, udgivelsen af NOTER, samarbejdet med forskellige institutioner og andre faglige foreninger m.m.) Her skal nævnes, at bestyrelsen også har besluttet at tage en række nye arbejdsområder op. Der er således nedsat et arbejdsudvalg, der skal forsøge at arbejde med de problemer, der er knyttet til historieundervisningen på de efterhånden mange *enkeltfags-HF-kurser.* Et eller to efteruddannelseskurser for netop denne gruppe af foreningens medlemmer er under overvejelse for 1981, ligesom vi vil forsøge at etablere en bedre kontakt mellem disse medlemmer og regionerne.

Bestyrelsen har ligeledes nedsat et *forsøgsudvalg,* der i første omgang skal drøfte de mange forsøg, der foregår rundt omkring på gymnasierne og på HF. Et særnummer af NOTER om forsøgsundervisning indgår ligeledes i udvalgets overvejelser.

Foreningen har tidligere haft en række kontakter med historikere og historielærerforeninger i andre lande – se f.eks. NOTER nr. 52 om Kungälvkonferencen i maj 1977 med historielærere fra de andre nordiske lande, samt artiklerne i dette nummer af NOTER af Johan Bender og Henrik Skovgaard-Nielsen. I et forsøg på at videre-

udbygge disse kontakter og etablere nye har bestyrelsen ved denne konstituering nedsat et *internationalt udvalg*. Det er i forlængelse af disse overvejelser, at foreningen sammen med Foreningen af lærere i samfundsfag forsøger at arrangere et EF-kursus/-tur i efteråret 1980. Bestyrelsen vil ligeledes være repræsenteret på det internationale historikermøde i Bukarest i august 1980, hvor et af emnerne vil være historieundervisningens betydning for formningen af det 20. århundredets menneske.

Danmarks Radio

Foreningens kontakter til Danmarks Radio har været og vil fortsat blive varetaget af Lene Hauboe assisteret af Johan Bender. I et forsøg på i højere grad at komme igennem med vore ønsker om relevante udsendelser – deres emne, indhold, form etc. – over for ledelse og producenter i Danmarks Radio har bestyrelsen nedsat en arbejdsgruppe, som består af Lis Henriksen, Birger Kledal og Ebbe Kühle, samt de to repræsentanter for bestyrelsen. Udvalget er i skrivende stund i gang med at foretage en landsdækkende undersøgelse af medlemmernes anvendelse af Danmarks Radios udsendelser i Skoleradio/-TV. – Resultatet af undersøgelsen vil blive omtalt i næste nummer af NOTER.

NOTER

De kommende numre af bladet er under forberedelse, ligesom det er lykkedes at få en fast mand uden for bestyrelsen til at tage sig af det praktiske arbejde vedrørende NOTER, jvf. annoncen i sidste nummer af NOTER.

Den foreløbige planlægning af de kommende numre ser således ud:

NOTER 63: omhandler AV-midler og skoleradioen. Dead-line 10/1 1980.

NOTER 64: bliver et opsamlingsnummer, altså med artikler fra forskellige emnekredse.

NOTER 65: vil evt. omhandle kvindehistorie.

NOTER 66: vil evt. omhandle den uddannelsespolitiske debat.

Konferencen om historieundervisningen i det 1.–12. skoleår

Samarbejdet med historielærerne fra folkeskolen og seminarierne har i dette efterår givet sig udslag i fællesudgivelsen »Historie i det 12-årige uddannelsesforløb«, som blev NOTER 60. Samarbejdet fortsætter, og der er planlagt en konference på Danmarks Lærerhøjskole den 11. januar, hvortil vi har indbudt undervisningsministeren, der er blevet bedt om at tale om »den nuværende og den fremtidige skoles struktur og indhold«. Desuden er der blevet inviteret 4 politikere (Bertel Haarder, J. K. Hansen, Erhard Jacobsen og Preben Wilhjelm), der skal tale om »Historiefagets betydning og placering i det 1.–12. skoleår«. Den nuværende og den fremtidige historieundervisning vil ligeledes blive kommenteret af repræsentanter fra Københavns Universitet, fra folkeskolen, fra gymnasiet/HF, fra seminariet.

Til konferencen vil vi bl.a. indbyde medlemmerne af det centrale uddannelsesråd, sektorrådene for grundskolen og de fortsatte skoleuddannelser, folketingets undervisningsudvalg, forskellige organisationsrepræsentanter, samt pressen. Vi håber, at så mange af vore egne medlemmer som muligt kan få lejlighed til at deltage i konferencen. Vi vil i første omgang indbyde regionssekretærerne, så resultatet af konferencen kan blive kommunikeret ud til en så stor kreds som mulig.

Enkeltfagskurserne og bestyrelsen

Det står vel efterhånden klart, at historielærerne på de prøveforberedende enkeltfagskurser har deres helt specielle problemer at slås med, jvf. også Henning Nielsens indlæg i Noter nr. 61. Mest iøjnefaldende er isolationen fra fagkolleger og de særlige pædagogiske krav, som undervisningen på enkeltfagskurserne stiller lærerne overfor.

På generalforsamlingen i Odense blev Ole Veibæk fra Herning Forberedelseskursus, der stillede op til valg for specielt at gøre opmærksom på enkeltfagslærernes problemer, valgt til første suppleant. På den nye bestyrelses første møde efter valget vedtog vi, at undertegnede fremover skal varetage forbindelsen til lærerne på enkeltfagskurserne, og at jeg i dette arbejde kan stå i nær forbindelse med Ole Veibæk. Endvidere vedtog vi at invitere Ole Veibæk til bestyrelsens kommende møde i Odense i december, så vi i fællesskab med fagkonsulenterne kan drøfte, hvad vi kan gøre fra foreningens side for at sikre, at også enkeltfagslærernes interesser varetages gennem foreningen.

På det nyligt overståede kursus i »Danmarks indre historie efter 1945« på Sandbjerg Slot, hvor flere enkeltfagslærere var blandt deltagerne (hver syvende ansøger til kurset var i øvrigt enkeltfagslærer), tog vi så småt fat på at opstille muligheder for at imødekomme enkeltfagslærernes behov. De konkrete initiativer, vi kom frem til, var følgende:

1) Vi vil forsøge at udarbejde en fortegnelse over alle enkeltfagskurser og over historielærerne på disse. Vi vil derefter i en skrivelse til kurserne gøre disse opmærksomme på historielærernes særlige problemer og især opfordre til kontakter med de nærliggende gymnasier. Vi vil henvende os til hver enkelt historielærer på kurserne og forsøge at få dem til at være med til at definere problemer og løsningsmuligheder.

2) Vi vil gennem NOTER og måske et særligt brev opfordre fagkolleger på gymnasierne til at huske at invitere de nærliggende enkeltfagskursers historielærere med til faggruppemøder og lignende arrangementer, som kan have enkeltfagslærernes interesse.

3) Vi vil minde regionssekretærerne om, at indbydelser til regionsmøder også skal sendes til enkeltfagskursernes historielærere.

4) Vi vil evt. åbne en fast debatrubrik her i Noter for enkeltfagskursernes historielærere. Måske kan vi allerede i næste nummer af NOTER have reaktioner på nærværende indlæg? I øvrigt vil jeg være interesseret i, at enkeltfagslærere skriver til mig, om ikke for andet, så for at opgive navn, adresse, telefon og ansættelsessted.

5) Endelig vil vi på bestyrelsesmødet i Odense drøfte mulighederne for at arrangere et særligt kursus for enkeltfagslærere. De økonomiske muligheder for et sådant arrangement skulle være til stede. Et sådant kursus ville naturligvis være den allerbedste mulighed for at få taget hul på problemerne for alvor.

Vilfred Friborg Hansen

Bestyrelsen:

Formand:
Jørgen Husballe
Kløverstien 1, Birgittelyst
8800 Viborg. Tlf. (06) 63 83 26

Kasserer:
Lene Hauboe
Christianshavns Voldgade 15[3]
1424 Kbh. K. Tlf. (01) 57 87 45

Øvrige bestyrelsesmedlemmer:
Johan Bender
Pilevej 6 c, 8240 Risskov
Tlf. (06) 17 62 72

Vilfred Friborg Hansen
Ravnevej 5, 8410 Rønde
Tlf. (06) 37 19 82

Torben Hansgaard
Tvedens Allé 13, Sulsted
9380 Vestbjerg. Tlf. (08) 26 17 88

Harry Haue
Tietgens Allé 7, 5230 Odense M
Tlf. (09) 13 75 88

Tove Lund
H. C. Andersensvej 34
3000 Helsingør. Tlf. (03) 10 16 05

Steen Nørgaard
Bernstorffsvej 77, 8260 Viby J.
Tlf. (06) 14 10 14

Inger Svane
Frederiksdal Allé 39
7800 Skive. Tlf. (07) 52 60 40

Sekretariat:
Inger Donsel
Nørre Farimagsgade 33[1]
1364 København K.

Fagkonsulenterne:
Helmer Jørgensen
Hegnsvej 37, 2850 Nærum
Tlf. (02) 80 03 28

Jørgen Olsen
Dreyersvej 31, 6000 Kolding
Tlf. (05) 53 34 66

Det faglige udvalg:
Harry Haue og Inger Svane samt fagkonsulenterne.

Pædagogisk samarbejdsudvalg:
Harry Haue

Redaktionsudvalg for NOTER:
Johan Bender, Vilfred F. Hansen, Torben Hansgaard og Tove Lund

Danmarks Radio:
Lene Hauboe

Kontakt til regionssekretærerne:
Johan Bender og Torben Hansgaard

Kontakt til Landbrugsrådet og DA:
Torben Hansgaard

Kontakt til LO:
Tove Lund

Kontakt til Industrirådet og FOV:
Johan Bender

Forsøgsudvalg:
Johan Bender, Lene Hauboe, Jørgen Husballe, Steen Nørgaard og Inger Svane

Regionssekretærer:

Nordjylland:
Niels Jessen
Kærvej 1, 9900 Frederikshavn
Tlf. (08) 44 52 13

Århus:
Birthe Balleby
Silkeborgvej 692, 8220 Brabrand
Tlf. (06) 26 28 84

Skive:
Jens Frese
Lindevænget 28, 7800 Skive
Tlf. (07) 52 36 90

Holstebro:
Henrik B. Hoffmeyer
Særkærparken 79, 7500 Holstebro
Tlf. (07) 42 43 60

Sydjylland:
Carl-Johan Bryld
Stejlbjergvej 20, 6000 Kolding
Tlf. (05) 53 52 71

Vestjylland:
Bent Iversen
Baldursgade 10, 6700 Esbjerg
Tlf. (05) 12 75 95

Fyn:
Carl Livijn
Rødkildevænget 8, 5230 Odense M.
Tlf. (09) 15 83 01

Storstrøms Amt:
Jarl Damgaard
Skovvænget 15, Sundby L.
4800 Nykøbing F. Tlf. (03) 85 61 81

København:
Frank Hansen
Lavendelvænget 5, 4600 Køge
Tlf. (03) 65 89 45

Hans Peter Jensen
Søvang 55, 2970 Hørsholm
Tlf. (02) 86 83 38

Lis Henriksen
Kvædevej 73, 2830 Virum
Tlf. (02) 85 36 34

Annoncer og bøger til anmeldelse til redaktionsudvalget.

Henvendelse om adresseændring og levering af bladet til Inger Donsel, sekretariatet.

Redaktionen af dette nr. Johan Bender og Torben Hansgaard. Næste nr. af Noter har dead line d. 10.1.1980; redaktion Johan Bender og Lene Hauboe, til hvem bidrag sendes.

Noters faste redaktør:
Bent Hansen
Postmosevej 17, 5500 Middelfart
Tlf. (09) 41 25 88

TRIER SCHOU · ODENSE
BOGTRYK & OFFSET